

В. М. Саморогов
С. А. Кизим
Л. В. Ольховська

**В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ
ТА
В. Г. КОРОЛЕНКО:
У ПОЄДНАННІ
ДОЛЬ І ПОГЛЯДІВ**

В. М. Саморогов
С. А. Кизим
Л. В. Ольховська

**В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ
ТА
В. Г. КОРОЛЕНКО:
У ПОЄДНАННІ
ДОЛЬ І ПОГЛЯДІВ**

*Знаковим подіям —
155-річчю В. І. Вернадського
та 165-річчю В. Г. Короленка
присвячують автори цю працю*

Полтава
Видавець Говоров С.В.
2018

Рецензенти:

Л. М. Кравченко – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

О. М. Вечерок – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка.

Рекомендовано до друку вченою радою Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (протокол №6 від 27.09.2018 р.)

За загальною редакцією
В. М. Самородова

В. М. Самородов., С. Л. Кигим, Л. В. Ольховська

С 17 В. І. Вернадський та В. Г. Короленко: у поєднанні доль і поглядів / Самородов В. М., Кигим С. Л., Ольховська Л. В. ; за заг. ред. В. М. Самородова. 2-ге видання, доповнене та уточнене. – Полтава: ФОП Говоров С. В., 2018. – 72 с. ISBN 978-966-2764-23-9

У другому, доповненому та уточненому, виданні книги (1-ше вийшло у 2013 р.) викладено відомості про спільність родоводу всесвітньо відомих особистостей: натураліста В. І. Вернадського (1863-1945) та письменника В. Г. Короленка (1853-1921). Наведено нові, раніше не відомі факти родинних стосунків троюрідних братів, проаналізовано спорідненість їх поглядів та вчинків.

Видання випущено в рамках заходів Миської програми охорони культурної спадщини та збереження історичного середовища міста Полтави на 2018 рік.

Видання присвячене 155-річчю від дня народження В. І. Вернадського та 165-річчю від дня народження В. Г. Короленка й адресоване історикам науки, музейникам, краєзнавцям.

УДК 001-[051+821.161.1.09](477.53)(092)

© Самородов В.М., Кигим С.Л., Ольховська Л.В., 2018.

© Всі права застережено.

Жодна частина книги не може бути відтворена у будь-який спосіб без письмового дозволу власників авторських прав. Посилання на книгу – обов'язкові.

ISBN 978-966-2764-23-9

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

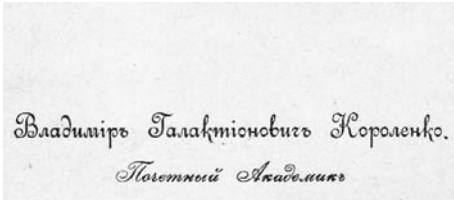

БЛАГОСЛОВЕННО БУДЬ СПОРІДНЕННЯ І ПЕРЕГУКУВАННЯ ДУШ!¹

*Мені здається, що страшенно важливо,
аби із родин ніколи не зникала історія родин.
У сім 'ях, де довго зберігається подібна історія,
завжди є більша можливість для формування
сильних характерів...*

В.І. Вернадський

Сучасний етап розвитку української державності вимагає переосмислення місця і ролі її знакових постатей — особистостей, які прославили нашу країну, залишивши по собі невичерпні духовні скарби. Саме такими світочами були і є академік Володимир Вернадський та письменник-гуманіст Володимир Короленко, якому судилося бути академіком недовгий час. В історії ця подія одержала назву «академічний інцидент». У 1900 р. Володимира Короленка було обрано академіком Російської академії наук. В 1902 р. письменник відмовився від цього почесного звання через втручання у вибори імператора Миколи II, який не затвердив у цьому званні Максима Горького. В.Г. Короленка підтримав і А.П. Чехов, який теж відмовився від звання почесного академіка. За свід-

Владиміро Галактіонові Королєнко.
Почетный Академик

Візитівка В. Г. Короленка – почесного академіка (публікується вперше)

¹ Із поезії Павла Тичини

ченням доньки письменника Софії Короленко, в 1918 р. це звання для Короленка було відновлено, а в 1943 та 1947 рр. вийшли постанови про сім'ї почесних академіків, що дало можливість родині письменника вижити в нелегкі часи. Цікаво, що вони мали спільний родовід, адже були троюрідними братами. І В.І. Вернадський, і В.Г. Короленко вважали обов'язком кожної людини знати свій родовід. Недарма Володимир Іванович завжди підкреслював, що знання своєї генеалогії — один із шляхів пізнання світу. Усе своє свідоме життя видатний натураліст вивчав родинне минуле. За переказами, документами, свідченнями сучасників В.І. Вернадський ретельно простежив життя своїх пращурів.

Таке ж уважне ставлення до свого родоводу було притаманне і В.Г. Короленку. Але Володимир Галактіонович цінував не своє шляхетське походження, а духовну складову, яку накопили старші покоління його роду.

В.І. Вернадський зробив перший автобіографічний нарис вже у 13 років. Згодом це стали цілеспрямовані пошуки матеріалу для автобіографічної книги — 39 величезних папок «Хронології». Так само ретельно збирав і накопичував матеріали із свого родоводу В.Г. Короленко. Їх опрацювання привело до написання головної книги його життя — «Історії мого сучасника».

Тож бачимо, що книга, яка пропонується читачам, висвітлює сокровенні наміри В.І. Вернадського та В.Г. Короленка. У ній найбільш повно та послідовно викладені дивні генеалогічні сюрпризи їх родоводу.

Тож, дійсно, виголосимо за Павлом Тичиною: «Благословенно будь споріднення і перегукування душ!» і поринемо у те, що несе це поєднання, візьмемо його собі за науку.

РОЗДІЛ І

У СЛАВЕТНІЙ ДОЛІ ПОЄДНАЛИСЯ

*Володимир Галактіонович Короленко
був троюрідним братом мого
батька, і він, і його дружина і його
обидві доньки були нам близькими,
як близькі друзі й рідні... Він був
мені близький як справжній дядько.
Н.В. Вернадська-Толль*

Дослідження генеалогічного древа В.І. Вернадського свідчить про родинні зв'язки вченого з письменником-гуманістом В.Г. Короленком [2, 17, 22-24]. Відомо, що рід В.І. Вернадського належав до українського дворянства, яке сформувалося у II-й половині XVII століття із представників козацької старшини [16]. За однією з легенд, засновник цього роду мав польсько-литовське походження. Прадід В.І. Вернадського — запорізький козак Іван Вернадський — після знищення Запорізької Січі в 1755 р. переселився на Чернігівщину і став священиком у селі Церковщина Березнянського повіту. 17 липня 1786 р. він був занесений до першої частини родовідної книги Чернігівської губернії [17].

Рід Короленків веде свій початок також від запорізького козака, активного учасника Визвольної війни українців — хорунжого Івана Короля. Він та Семен Короленко згадуються в урядовій книзі м. Миргород за 1655 і 1656 рр. У Російському історичному архіві, у фонді Департаменту Герольдії Урядового Се-

Короленки

нату (Ф. 1343. - Оп. 23. - Спр. 6971), зберігається справа про дворянське походження сім'ї Короленка. В ній, зокрема, вказано, що Іван Король — полковник Війська Запорізького, учасник засідань Миргородського міського уряду у 1661 р.

Прадід видатного вченого та його брата-письменника — Яків Короленко — жив у Таганрозі і деякий час був начальником тамтешньої митниці, вирізнявся діяльною натурою та високим рівнем освіченості [31]. Син Я. Короленка — Панас Якович Короленко — був колезьким радником, начальником Радзивилівської митниці у Волинській губернії. За сумлінну працю 22 вересня 1846 р. він був нагороджений орденом Володимира IV ступеня.

Як ми вже зазначали, у роді Вернадських були польсько-литовські корені. Згадуючи це, в 1941 р. В.І. Вернадський написав: «Сьогодні випадково з'ясував, що у нашій родині через мою матір є небагато польської (литовської) крові — через Красницьких, мою бабусю Вікторію Мартинівну Константинович... Я знайшов свій запис (гімназистом чи студентом) про відвідини до 1868 р. її сестри від іншого шлюбу — «бабусі» Олександри Дем'янівни Кульчицької. Мати їх обох була Кржижановська. Я згадую — у 1870-х роках — палкі суперечки стосовно національності Кржижановських... Батько, мати, Є.М. Короленко — всі казали, що Кржижановський був українцем. Л.К. Вульферт (його хрещена мати — прим.авт.) вказала, що з цієї родини двоє були повішені під час польського повстання 1863 року. Це й не заперечувалось, проте їх вважали ополяченими українцями» (Архів Російської академії наук (РАН) Ф. 518. - Оп. 2. - Спр. 21. - Арк. 20). Цікаво, що саме у цей час в роду Короленків теж з'являється польська генетична складова. Початок їй дає шлюб П.Я. Короленка з полькою Євою Мальською. У ті часи такі змішані шлюби були поширені на Волині. Мати В.Г. Короленка — Евеліна Йосипівна Скуревич — теж була полькою [26].

Після виходу на пенсію П.Я. Короленко оселився у м. Хотин на Буковині. Коли він помер, батько Володимира Галактіоновича — Г.П. Короленко — їздив на його похорон. Повернувшись, він привіз родову печатку. На ній були викарбувані

«Korabl i Lodzia» — «Ковчег і Човен» — дворянські клейноди Короленків, які їм дозволялось ставити, припечатуючи свої листи. Ось як у «Історії мого сучасника» писав про це сам В.Г. Короленко: «Після смерті мого діда батько, який їздив на похорон, привіз вигадливу печатку, на якій був зображений човен із двома собачими головами на носі і на кормі і з зубчатою баштою посередині» [26, с. 16].

Дід В.Г. Короленка, згаданий вище Панас Якович, і бабуса В.І. Вернадського з батьківського боку, Катерина Яківна Короленко, були рідними братом і сестрою [17]. В.І. Вернадський характеризував Катерину Яківну як «енергійну жінку, наділену яскравим, вольовим характером» [31, с. 20].

Катерина Яківна Короленко належала до відомої в Україні козацької шляхти, серед її родичів були сотники, полковники, значкові й знатні військові товариші. Відомо, що ще з 1784 р. рід Короленків було внесено до шостої частини книги родоводу Київського намісництва [4]. У фондах Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка (у подальшому ПЛММК) за № А-2 491 зберігається копія постанови Київського дворянського депутатського зібрання про внесення до дворянського родоводу Київського намісництва роду Короленків (копія датована 4 квітня 1835 р.) [17].

Під час війни 1812 р. чоловік Катерини Яківни, дід В.І. Вернадського — Василь Іванович, обдарований військовий лікар, брав участь у походах російської армії, і дружина його супроводжувала. У родині Вернадських збереглися перекази, що Л.М. Толстой у романі «Війна і мир» вивів Катерину Яківну в образі «штаб-лікарської дружини», яка пробивалась з обозом до свого чоловіка [14]. Вчений також зазначав: «Бабуса Короленка — з великої інтелігентної родини» [7, с. 154]. У листі до сина Георгія, надісланого з Борового (Казахстан) 7.06.1942 р., Володимир Іванович писав: «Три мої і твої покоління предків були набагато вище середнього рівня як особистості. Моя бабуса захищала свої права і подала прохання Миколі І. Справу її надруковано в Архіві Державної ради» [16, с. 63].

В.І. Вернадський згадував, що його батько Іван Васильович

[illegible]

62

[illegible]

Копія постанови Київського дворянського депутатського зібрання про внесення
до дворянського родоводу Київського намісництва роду Короленків
(цифрова обробка документа здійснена Валерієм Черкасом)

зовні був схожий на свою матір — К.Я. Короленко. Він писав: «Ми пішли в Короленків, а не у Вернадських» [12, с. 45].

Родина, у якій виріс В.І. Вернадський, була ліберально-дворянською. У ній панував культ декабристів і абсолютно негативне ставлення до самодержавства та кріпосного права [31]. Подібною за своєю сутністю була і родина В.Г. Короленка, де домінував дух ідеалів свободи, жертвовності та поваги до будь-якої особистості, не дивлячись на її національність чи віросповідання [26].

Тому не дивно, що у В.І. Вернадського та В.Г. Короленка ще замолоду були спільні ідеали. Студент Володимир Вернадський вважав, що «усе, що робиться у суспільстві і державі, так чи інакше стосується тебе, а тому треба намагатись, щоб воно відповідало твоєму ідеалу» [31]. Юний В.Г. Короленко своїм життєвим девізом обрав перефраз старовинного французького прислів'я: «Роби, що треба, а потім нехай буде, що буде» [26].

Ще з одним представником родини Короленків був тісно пов'язаний В.І. Вернадський. Йдеться про двоюрідного брата батька Володимира Івановича, колишнього військового — Євграфа Максимовича Короленка [9]. Його батько Максим Якович обіймав посаду начальника митниці в Таганрозі, де часто зупинявся імператор Олександр І. Євграфа Максимовича зарахували до елітного навчального військового корпусу, і він усе життя прослужив військовим, але в душі завжди відчував потяг до науки.

Особливо наполегливо Євграф Максимович цікавився працями видатного натураліста Чарльза Дарвіна. Показово, що після смерті Є.М. Короленка В.І. Вернадський зібрав усі його

Євграф Короленко у молоді роки

Євграф Короленко у зрілі роки

рукописи, листи, нотатки і зберіг їх у своєму архіві. Серед них був і дядьків рукопис про дарвінізм. Ось як про це писав сам В.І. Вернадський: «Дядько Євграф, помираючи, передав мені рукопис своєї праці про дарвінізм, вивчав Дарвіна» [8, с. 390].

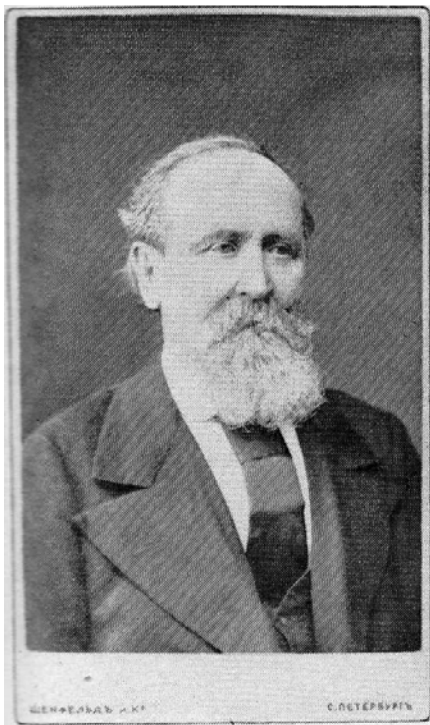
Захоплення Є.М. Короленка ідеями Ч. Дарвіна не пройшло повз гострий та меткий розум В.І. Вернадського. У 1880 році, коли він перейшов в останній клас гімназії, батько на ознаменування цієї події подарував йому книгу Ч. Дарвіна «Походження видів» на англійській мові, адже Володя весь час просив його про це [31]. Та батько не наважувався зробити це раніше, вважаючи, що така солідна праця буде складною для гімназиста. Тоді син вперше образився на батька, і тому довелося піти на поступки і виконати прохання сина. І він не прогадав. Юнак беріг цю книжку все життя, постійно перечитуючи її. Це далось взнаки, адже саме В.І. Вернадський, єдиний з російських вчених, характеризував явища живої природи, спираючись на теорію еволюції Ч. Дарвіна [1, 3, 31].

Є.М. Короленко був дуже освіченою людиною, сповідував ідеї Вольтера та Руссо, цікавився усіма визначними подіями свого часу, славився як великий дотепник [1, 2, 3, 19, 31]. Ось яку характеристику дав йому В.Г. Короленко в «Історії мого сучасника»: «Старий був дуже цікавий, розумний та оригінальний» [26, с. 441]. За словами іншого племінника, В.І. Вернадського, Євграф Максимович «самолюбивий у найвищому ступені, дотепний і вразливий», але разом із цим він «був людиною глибокої доброти» і «самих ліберальних переконань...» [37, с. 31-32]. Дядько «цікавився усіма питаннями сучасності. Бла-

гоговів перед декабристами, схилявся перед Руссо та енциклопедистами, був радикал та республіканець» [14, с. 25].

Є.М. Короленко справив значний вплив на інтелектуальний розвиток Володимира Вернадського ще у дитинстві. Вже у зрілі роки Володимир Іванович зазначав, що за впливом на нього, за глибиною розуму та добротою серця першим йшов дядько Євграф, а вже потім — батько [31]. Він часто увечері прогулювався з маленьким Володею і розповідав йому про Всесвіт, походження Землі, роль людини у її перебудові [1, 2, 3, 19]. Тому не дивно, що, аналізуючи своє життя, великий натураліст записав у щоденнику: «Ми, усі діти, любили дядька Євграфа — особисто я завдячую йому цікавістю до природи, до астрономії зокрема» [8, с. 390]. Вже дорослим, згадуючи ці зустрічі з Євграфом Максимовичем, В.І. Вернадський зазначав: «Такий величезний вплив мали ці прості розповіді на мене, що мені здається, що і нині я не вільний від них» [3, с. 20]. «Ніколи не забуду я того впливу і того значення, яке мав для мене цей старий у перші роки мого свідомого життя. І мені інколи здається, що не тільки за себе, а й за нього я повинен працювати, і що не тільки моє, а й його життя залишиться даремно прожитим, якщо я нічого не зроблю» [37, с. 32]. Дружні стосунки двоюрідного дядька і племінника збереглися до кінця днів Є.М. Короленка. Згадуючи цю пору свого життя, В.І. Вернадський зізнавався: «Най-світлішими хвилинами уявляються мені в той час ті книги і думки, викликані ними, і розмови з батьком і моїм двоюрідним дядьком Є.М. Короленком...» [40, с. 17].

Доцільно порівняти ці прекрасні взаємини з доленосними стосунками між дядьком Максимом і племінником Петрусем у повісті В.Г. Короленка «Сліпий музикант»: «І дядьку Максиму здавалося, що він покликаний для того, щоб розвинути властиві хлопчику нахили, щоб зусиллям своєї думки і свого впливу урівноважити несправедливість сліпої долі, щоби замість себе поставити у лави бійців за справу життя нового рекрута, на якого без його впливу ніхто не міг покластися... Можливо, несправедливо ображений долею, підійме з часом доступну йому зброю на захист інших, знедолених життям, і тоді я не дарма

Таким запам'ятав Євграфа Королєнка
Володимир Королєнко

проживу на світі, скалічений старий солдат» [28, с. 103].

Взагалі ж, роль дядька Євграфа Королєнка не просто позитивно вплинула на формування В.І. Вернадського, вона дійсно сформувала деякі світоглядні засади Володимира Івановича, зайнявши чільне місце як у його політичних поглядах, так і у багатогранній науковій діяльності [2]. Ось як про це вчений писав у одному з листів до своєї дружини, згадуючи дядька Євграфа: «...Розмови з ним, з батьком і братом вперше викликали у мене релігійний скептицизм, роботу думки» [37, с. 31-32].

При цьому перш за все слід згадати про активну громадянську позицію Євграфа Максимовича, його ставлення до політичних подій у тогочасній Росії. В.І. Вернадський завжди писався, що з декабристами його познайомив саме дядько Євграф [8]. Принагідно відзначимо і те, що Є.М. Королєнко був переконаним патріотом Росії і слов'янства зокрема. Про це можна судити по його єдиній виданій книзі. Символічно, що вона побачила світ у рік народження Володі Вернадського і мала назву «По поводу свежих событий в Польше». Автор книги виступав як противник самодержавства, демократ і ліберал. За два роки до своєї смерті він дарує цю книгу своєму племіннику, написавши такий автограф: «Милому другу Володимиру Вернадському від Є. Королєнка» [14, с. 25].

І цей подарунок дається взнаки — В.І. Вернадський починає вивчати польську мову. Досить швидко пристойно оволодівши нею, він записується до польської бібліотеки і починає читати в

оригіналі романи, вірші польських поетів (передовсім А. Міцкевича), праці з історії Польщі [31]. В.І. Вернадський цілеспрямовано і всебічно цікавився історією взаємовідносин Польщі та Росії. Згодом, у 1916 році, Володимир Іванович знову повертається до питання незалежності Польщі. Він настільки занурюється у цю проблему, що навіть пише статтю «Польське питання і російське суспільство» [11].

У цій розвідці він зокрема зазначає: «1863 рік відчувався у нашій родині багато років потому; відлуння його я, який народився в цей рік, застав живим; батько мій і дядько, його двоюрідний брат і близький друг Є.М. Короленко писали стосовно польського питання. Вони тоді різко обірвали нитку, яка зв'язувала їх, як і значні верстви південноросійського товариства... з польськістю. <...> Я бачу тут відлуння того колонізуючого впливу, <...> яке наклало свій відбиток на родини моїх батька і матері і дядька Короленка» [11, с. 210].

В.І. Вернадський скоріш за все не поділяв поглядів Євграфа Максимовича на вирішальну роль росіян «вести слов'янські народи», хоч Є.М. Короленко і не заперечував права поляків на автономію. Про це свідчать слова В.І. Вернадського, який, перечитуючи статті Є.М. Короленка, зазначав, що згодом він не поділяв поглядів свого дядька на польське питання [11, с. 210].

Поряд із цим маємо нагоду охарактеризувати ставлення до згаданих подій Володимира Галактіоновича Короленка. При цьому слід нагадати, що він народився в родині батька-українця (російського чиновника) та матері-польки. З раннього дитинства Володя Короленко виховувався у традиціях польської культури, а польську мову як рідну зберіг на все життя [26].

Перша самотійно прочитана ним книжка Яна Григоровича «Фомка з Сандомиру» була польською, перша вистава, побачена ним у театрі, була теж польська. Тому не дивно, що він із болем у серці сприйняв події польського повстання 1863 р. І хоч на той час Володі Короленку виповнилося лише 10 років, він волів захищати віру своєї матері й навіть померти за це. В автобіографічній повісті «Історія мого сучасника» цій знаковій історичній події присвячена ціла XII глава, яка має назву: «Час

польського повстання» [26]. Все своє життя Володимир Галактіонович пильно спостерігав за подіями у Польщі і мав щодо них власну незалежну думку.

З огляду на це зазначимо, що Росія майбутнього уявлялась В.Г. Короленку як країна, у якій тавро національної меншовартості буде скасоване парламентським шляхом. Нагальне завдання демократичних кіл усієї Росії, на думку видатного письменника, полягало у об'єднанні для боротьби за свободу. Головну проблему В.Г. Короленко вбачав у недостатній згуртованості прогресивних сил — російських та польських — для спільної боротьби із самодержавством. Досвід подій 1905 р. довів йому, що лише союз поляків із російськими демократичними силами зможе гарантувати свободу Польщі, що «без загальноросійської свободи немає вирішення і польського питання» [27].

Та повернемося знову до впливу Є.М. Короленка на формування світогляду В.І. Вернадського. Здатність бачити незвичайне у звичайному, дивуватися, усвідомлювати неповноту своїх знань, бути скептиком — саме ці риси характеру значною мірою передалися В.І. Вернадському від його дядька Є.М. Короленка [3].

При цьому не можна не помітити співзвучності ідей Євграфа Максимовича із науковими розробками самого В.І. Вернадського. Перш за все вони стосуються вчення про геологічну діяльність живої речовини та біосферу. У нотатках Є.М. Короленка, які зберігаються в архіві В.І. Вернадського, зазначається, що «весь органічний світ працює над переміщенням матеріалів неорганічного світу. У цій загальній роботі діяльну участь бере усе живе... Але особливо активну участь бере в цьому переміщенні неорганічних речовин тваринний світ, починаючи з найдрібніших мікроорганічних істот до людини» [2, с. 127].

Слід також зазначити, що деякі геологічні погляди Є.М. Короленка також співпадають з ідеями наукової спадщини В.І. Вернадського. Зокрема, йдеться про роль підземних вод і «газового дихання» у житті планети. Один із розділів рукопису Євграфа Максимовича присвячений активному обміну речовин і постійному їх кругообігу на нашій планеті. Пізніше саме про

це, але вже з позицій мінералогії та геохімії, зробив багато узагальнень і сам В.І. Вернадський.

Не можна не згадати ще однієї думки Є.М. Короленка. Так, він підкреслював, що «людина, перебуваючи на землі, надає їй штучним чином сил, яких та не має внаслідок одних лише природних законів...» [2, с. 128]. Інакше кажучи, людський розум і праця — потужна та своєрідна геологічна сила. Саме таке положення розвивав В.І. Вернадський своїм вчен-

Іван Вернадський – батько Володимира Вернадського та двоюрідний дядько Володимира Короленка, 1872 р.

Палітурка книги Жюля Мішле «Птах», виданої у друкарні Івана Вернадського

ням про перетворення людиною біосфери у ноосферу [1].

Зі своїм троюрідним братом, письменником В.Г. Короленком, В.І. Вернадський познайомився в 1877 р. у Петербурзі, коли той працював коректором в газеті та друкарні його батька «Слов'янська друкарня». Саме тут у 1878 році була видана перша літературна праця Володимира Короленка — переклад книги французького історика Жюля Мішле «Птица», який він здійснив спільно зі своїм старшим братом Юліаном, додавши також передмову до неї [18].

Щоправда, близьких стосунків між Володимиром Короленком та Володимиром Вернадським тоді не виникло, адже перший з братів був на той час студентом, а другий — гімназистом. Про це майбутній великий вчений писав: «Він на мене не звертав уваги — між нами була десятирічна різниця у віці» [31, с. 32]. У цей час навколо батька В.І. Вернадського — вченого-економіста, редактора журналів «Биржевой указатель» та «Экономист» згрупувався, за словами В.Г. Короленка, «гурток впливових лібералів-конституціоналістів» [26, с. 441]. Серед них — далекий родич Вернадських Прокофій Григорович Короленко (1820 — після 1909) — професійний військовий, пластунський генерал Кубанського козачого війська, учасник Кавказьких воєн, за що отримав високі нагороди [31]. Він часто бував у домі Вернадських, беручи активну участь у зібраннях та палких дебатах інтелектуалів вищезгаданого гуртка [31]. Пізніше цього представника родини Короленків В.І. Вернадський неодноразово згадував у листах до дружини, підкреслюючи, що йому дуже подобається родина П.Г. Короленка, що сам він «людина добра для пам'яті батька» [37, с. 200].

У своїй «Хронології» В.І. Вернадський називає П.Г. Короленка «другом Євграфа Максимовича [Короленка] і другом своєї матері», зазначаючи при цьому, що, за словами матері, «він мріяв одружити зі своєю донькою мене» [4, с. 310]. Окрім цього, в листі з Мюнхена від 18 жовтня 1888 р. В.І. Вернадський пише дружині: «Я дуже задоволений, що ти поїдеш до Короленка. Мені подобається вся їхня родина і я гадаю, що з ними нам треба більше зійтися...» [37, с. 197].

Серед осіб, які об'єднували родоводи Вернадських і Короленків, слід згадати і Олену Ніктополеонівну Бірюкову (уроджену Короленко). Випускниця Петербурзької консерваторії, хрещена мати сестри В.І. Вернадського Ольги, вона теж була непересічною особистістю. Ось як про неї пише Володимир Іванович у своїй «Хронології»: «Вона була... двоюрідна сестра Володимира Галактіоновича, деякий час — за розповідями — жила у родині мого батька... Я зустрічався з нею... у Харкові» [4, с. 310]. В.Г. Короленко в «Історії мого сучасника» теж згадує

Катерина Короленько (уроджена – Вернадська) та Сергій Короленько

О.Н. Бірюкову, зазначаючи, що «вона була дуже гарною, статною білявкою і прекрасною піаністкою» [26, с. 364].

Знаменно й те, що родові дерева Вернадських і Короленьків перетинались у кількох поколіннях. Сестра В.І. Вернадського Катерина була одружена з Сергієм Олександровичем Короленьком, онуком Є.М. Короленька і онучатим племінником В.Г. Короленька. Тут слід зауважити, що сам В.І. Вернадський у своїй «Хронології» дає дещо інше пояснення родинних зв'язків свого зятя, називаючи його не онуком Є.М. Короленька, а його племінником, тобто сином рідного брата Олександра Максимовича [4]. Вочевидь, тут має місце аберация пам'яті вченого, адже ніяких відомостей про О.М. Короленька дослідникам спадщини як В.І. Вернадського, так і В.Г. Короленька, знайти не вдалося.

С.О. Короленько закінчив Академію Генерального штабу, у молоді роки служив у військовому відомстві, а пізніше у Міністерстві державного майна [8]. Крім цього, він обіймав посаду почесного мирового судді Новомосковського повіту Катеринославської губернії, поміщиком якого був його батько [5]. Але,

на превеликий жаль, С.О. Короленко не підходив сестрі В.І. Вернадського, бо був справжнім гультьєєм та картярєм [9]. Тому їх подружнє життя із Катериною не залагодилось. У 1898 році Катерина офіційно розірвала шлюбні відносини із Сергієм.

Володимир Іванович розумів, що життя сестри було розбите [8]. Однак він всіляко намагався допомогти їй, хотів залучити до якоїсь справи, щоб це не тільки поліпшило її матеріальне становище, але й відволікло від сумних думок. Та все було марним. Після декількох спроб Катерина все ж таки заподіяла собі смерть, отруївшись снодійним [4]. А у 1908 році покінчив з собою і її колишній чоловік [4].

Від цього нещасливого шлюбу залишилась донька Ганна (Нюта, Галя), яка після смерті матері з серпня 1910 р. жила у родині Вернадських у Петербурзі. Володимир Іванович надавав

Ганна Короленко, 1901 р.
(фото Ю. Штейнберга)

перевагу Нюті навіть перед власними дітьми, називаючи дочкою [7]. Ось що писала про це у своїх спогадах дочка В.І. Вернадського Ніна Володимирівна: «Вона жила в нас як старша дочка ... мій батько її обожнював і ми усі теж. Вона була близька мені як рідна сестра. Вона була дуже талановита арфістка, дуже самостійна і оригінальна» [39, с. 124–125].

Ганна Сергіївна Короленко у 1900 р. закінчила дворічні педагогічні класи Імператорського виховного товариства при Смольному інституті шляхетних дівчат, потім Вищі жіночі курси (Бестужевські) і Петербурзьку консерваторію по класу арфи. Вона була викладачем Петербурзького музичного інс-

титуту, займалася уведенням в репертуар арфістки французької музики. Як свою улюблену племінницю Володимир Іванович дуже шанував Нюту. Її портрет разом із портретами батька і дружини завжди знаходився на робочому столі вченого. Нюта захоплювалась теософією та благодійництвом. Тому не дивно, що між нею і Вернадським була дуже глибока духовна близькість [1]. Недарма найближчий друг В.І. Вернадського О.О. Корнілов у своїх спогадах зазначав: «Важко було сказати, кого він [В.І. Вернадський — прим. авт.] любив більше — її чи власних дітей», і далі: «Ганна Сергіївна була дуже гарна собою, висока брюнетка з прекрасними великими очима. Трималася вона дуже люб'язно, але дещо замкнuto і недоступно, хоча в той же час просто» [43, с. 140].

На підтвердження непересічності особистості Ганни Сергіївни наведемо характеристику, надану їй В.І. Вернадським: «Високоосвічена, художня, демонічна натура, яка цілком віддалася християнському пошуку істини...» [8, с. 390]. Тому не дивно, що навесні 1913 р. Г.С. Короленко приймала участь у Конгресі Християнської спілки молоді, який проходив у США [4]. Цікаво, що влітку цього ж самого року В.І. Вернадський теж побував у Америці (Канада, США). Там він був як учасник XIII сесії Міжнародного Геологічного конгресу. Випадково виявилось, що голова оргкомітету конгресу — американський геолог професор Адамсон, був делегатом канадської молоді на тому ж Конгресі Християнської Спілки молоді, в роботі якого брала участь і Г.С. Короленко [1]. Адамсон і його дружина запам'ятали її як активного члена російської делегації [10]. Звичайно, це не могло не потішити Володимира Івановича.

Після смерті Нюти образ її постійно виникав у пам'яті В.І. Вернадського. На сторінках щоденника вченого зустрічаються численні спогади про неї. Він писав: «Думка про Нюточку — без яскравого болю, складна, але постійно наповнює моє єство» [3, с. 24]. Обмірковуючи питання, пов'язані з історією музики, Володимир Іванович повсякчас згадував Нюту, відзначав, що саме під його впливом вона занурювалася у цю проблему [7]. Вчений навіть хотів передати до Інституту мистецтв гра-

† А. С. Короленко.

Сегодня хоронят хорошо известную в Петроград Анну Сергеевну Короленко, одну из даровитейших артисток.

Покойная — близкая родственница известного писателя Короленка.

По окончании Смольного института А. С. Короленко поступила в петроградскую консерваторию, которую блестяще окончила несколько лет тому назад по классу проф. Вальтера-Бюне. Некоторое время состояла артисткой оркестра графа А. Д. Шереметева, а в последние два года — преподавательницей петроградского музыкального института.

Будучи отзывчивым, сердечным человеком, А. С. по преимуществу участвовала в благотворительных концертах, или в концертах обществу, объединивших музыкантов. Так, т-жа Короленко была постоянной солисткой на вечерах общества друзей музыки. Покойная в совершенстве владела своим инструментом; игра ее — изящная, изящная, благородная; но присущая артистке скромность и застенчивость заставляли ее оставаться в тени, давая дорогу более смелым. Несомненно, А. С. удручала и болезнь (чахотка), которая все время подтачивала ее и без того хрупкое здоровье. *„Александринка“ 14 марта 1917*

Некролог Ганни Короленко, газета
«Вечернее время» від 14 березня 1917 р.

фа і мецената В.П. Зубова гроші, які залишилися після смерті небіжчиці (5 000 карбованців) для придбання творів з історії музики, та, на жаль, із цим чомусь не залагодилося [7–8].

В.І. Вернадський мріяв написати про Нюту окрему розвідку, саме під час евакуації до Борового [4]. Туди він взяв із собою її архів та щоденники, до яких постійно звертався. Про це він не раз писав: «Ці дні читав (точніше розбирав) інтимний, дорогий для мене щоденник Нюти у Шишаках, травень 1916 року, 25 років тому написаний олівцем...» [4, с. 52]. І далі: «Розумна, дорога Нюточка у щоденнику 1916 р. у Шишаках — останнього року, який вона пережила повністю, звертається до Господа як до реальної особи, яка може їй допомогти» [4, с. 56–57].

Для укладання запланованої книги «Пережите і передумане» В.І. Вернадський звернувся до доброї знайомої Ганни Сергіївни — Катерини Володимирівни Ільїнської (рідної сестри дружини сина Георгія) з проханням написати спогади. Прохання було виконане. Спогади К.В. Ільїнської свідчать про те, що Ганна була глибоко релігійною людиною: «Ми зблизилися з нею головним чином на тому, що особливо міцно з'єднує душі воедино, — на спільних релігійних, духовних пошуках, прагненнях, досягненнях, на спільності особистого духовного життєвого досвіду... Нюта гаряче, палко любила музику, прагнучи постійно до того, щоб її музика була одухотвореною, відобража-

ла в собі життя, смерть і воскресіння. Цей девіз «від смерті до воскресіння» вона пронесла через все своє коротке, але змістовне життя» [Архів РАН. - Ф. 518. - Оп. 5. - Спр. 53. - Арк. 3, 4 зв.].

Безумовно, що при цьому пригадалось Володимирі Івановичу, як він і його родина рятували племінницю, хвору на сухоти. Адже влітку 1912 р. В.І. Вернадський особисто возив Нюту у башкірські степи на кумисолікування. Заради цього він навіть перервав чергову свою радієву експедицію на Урал [1]. Коли на початку 1917 р. Нюті стало зовсім зле, то в санаторій до Фінляндії разом з нею поїхала дружина В.І. Вернадського Наталія Єгорівна [10]. Там, у сухотному природному санаторії Кірву, розташованому на березі мальовничого озера Хераярви (нині Ленінградська обл. Росії) 12 березня 1917 р. Нюта Короленко померла.

Катерина Володимирівна
Ільїнська

Із оповіді про коротке, але таке яскраве життя Ганни Короленко, зрозуміло, чим була для неї музика – професією, захопленням, долею. Для головних героїв цієї книги музика теж була важливою частиною їхньої душі та їхнього обдарування.

Всі, хто близько знав В.Г. Короленка, відзначали, що йому була властива надзвичайна гармонія зовнішнього вигляду та внутрішнього світу, що він завжди перебував у стані творчого піднесення, злету думки, що при спілкуванні із письменником, вдивляючись у ці молоді (у любому віці) очі, можна було відчувати музику його душі.

З дитинства його полонив світ звуків. В цьому легко пересвідчитись, якщо перегорнути сторінки автобіографічної повісті «Історія мого сучасника». Перше знайомство маленького Володі Короленка зі світом природи відбулося під час сімейної прогулянки до соснового бору. Протяжний шум лісових верхівок буквально зачарував майбутнього автора оповідання «Ліс шу-

мись», і він зупинився, неначе укопаний. Дорослі повільно, але упевнено пішли далі, не помітивши, що в їхній дружній компанії утворилася «прогалина». Малюк дивився, як на схилі «зникали спочатку ноги, потім тулуби, потім голови» [28, с. 12]. Ось останнім зник з його поля зору яскраво-білий капелюх найвищого з братів матері — дядька Генріха. Усвідомлюючи, що «один в лісі — це, по суті, страшно», Володя все ж застиг, як зачарований, не зронивши жодного звуку. Він слухав. Слухав «то тихий свист, то дзвін, то смутний говір і зітхання лісу, що зливалися в протяжну, глибоку, нескінченну і осмислену гармонію, в якій уловлювалися і загальний гул, і окремі голоси живих гігантів, і колисання, і тихі поскрипування червоних стовбурів» [28, с. 13]. Коли його зникнення помітили і за ним повернувся дядько, племінник стояв на тому ж місці і не відгукувався. Він був занадто захоплений тими живими картинами, які демонструвала йому первозданна природа. Дорослому родичеві коштувало великих зусиль відірвати малого від цього споглядання і змусити знову тупотіти по доріжці разом з усіма.

Ставши гімназистом, Володимир охоче слухав гру на скрипці свого товариша Сімхи, а у відповідь запросив того до себе в гості, аби «пригостити» хлопчика декламуванням віршів Шевченка.

Під час вечорів у вчителя словесності Авдієва разом із забороненими в той час віршами Шевченка, Некрасова звучали й українські пісні: «Увесь вечір пройшов в співах. У Авдієва був глибокий і вільний баритон. Жданов (гімназист — прим. авт.) підтягував невеликою, але приємною октавою. Я сидів біля відчиненого вікна і слухав. У вікно виднілося озеро, тополі й замки. Над дальнім очеретом, майже ще не освітлюючи, піднімався у млі задумливий червоний місяць, а невеличка кімната, освітлена м'яким світлом лампи, вся дзвеніла мрійливим, красивим смутком української пісні. Ніколи потім в мене не було таких сильних відчуттів від співу, як у подібні вечори у Авдієва» [28, с. 273].

Юнаком, перебуваючи на засланні в Якутії, Короленко захоплено слухав народні якутські пісні, горлові, тягучі, жалібні,

схожі на скрипіння полоззя, не знаючи мови, але відчуваючи, що краса тут в самому почутті. На Всесвітній промисловій виставці в Чикаго (США) в 1893 році письменникові довелося почути негритянські мотиви: «Свято це справило на мене дуже сильне враження. А таких артистів-музикантів я, дійсно, не чув» [42, А-1 № 1264, с.109].

Серед музичних уподобань зрілого В.Г. Короленка — арії з «Травіати» Д. Верді, романси, думи у виконанні кобзарів, українські народні пісні. Лише людина надзвичайно чутлива до музики могла написати повість «Сліпий музикант», кращі сторінки якої — це описи музики та природи. У Короленка ці явища гармонійно пов'язані одне з одним: «У кімнатах хлопчик звук пересуватися вільно, почуваючи навколо себе порожнечу. А тут його охопили якісь хвилі, що дивно змінювалися й були то ніжно-пестливі, то лоскотні й п'янки. Теплі дотики сонця швидко обмахувалися кимсь, і струмок вітру, дзвенячи у вухах, охоплюючи обличчя, скроні, голову до самої потилиці, линув навкруги, начебто намагаючись підхопити хлопчика, протягти його кудись у простір, якого він не міг бачити...

Коли його посадили, він начебто трохи заспокоївся. Тепер, незважаючи на дивне відчуття, що переповнило всю його істоту, він вже став розрізняти окремі звуки. Темні ласкаві хвилі линули, як і перше, нестримно, і йому здавалося, що вони проходять усередину його тіла... але тепер вони приносили з собою то яскраву трель жайворонка, то тихий шелест зазеленілої берізки, то ледве чутне хлюпання річки. Ластівка свистіла легким крилом, описуючи недалечко химерні кола, бриніла мошка, і над усім цим проносився часом протяглий окрик плугаря на рівнині, який поганяв волів над зорюваною смужкою» [42, А-1 №3078, с.163-164]. Це наповнений музикою опис природи. А ось опис фортепіанної музики, що ллється із під чутливих пальців Петра Попельського, переплавляючись у голоси природи: «Мотив давно вже змінився... Тут були... шум вітру, шепіт лісу, хлюпотіння річки й неясний гомін, що стихає десь у безвісній далині. Все це спліталось й дзвеніло на тлі того особливого, глибокого, що розширює серце, відчуття, яке викликається в

душі таємничим гомоном природи і якому так важко підшукати справжнє визначення... Туга?.. Але ж чого ж вона така приємна?.. Радість?.. Але навіщо ж вона така глибока, така безмежно сумна?... Здавалося, ось-ось кількома ударами все це зіллється в стрункий потік могутньої і прекрасної гармонії... Але, не встигши піднятися, мелодія раптом падала з якимось жалібним ремством, наче хвиля, що розсипалась на піну й бризки, і ще довго звучали, завмираючи, ноти гіркого нерозуміння й запитання» [42, А-1 №3078, с. 215-216].

Отже, у Короленка, людини творчої професії, письменника, тонке відчуття світу музики було закономірністю. Вернадський же присвятив своє життя науці. Однак мистецтво і культура ніколи не були поза його увагою. З усіх видів мистецтв учений віддавав перевагу музиці. Він не лише емоційно сприймав її, а й намагався осмислити як вияв духовного життя людини, визначити місце в гармонії світу. В.І. Вернадський, вивчаючи взаємодію мистецтва з наукою, вважав, що саме музика є тут особливо результативною, адже вона є найбільш комплексним, цілісним відображенням дійсності і водночас дуже доступна для сприйняття. Впливаючи насамперед на емоції, музика, таким чином, підключає їх до процесу наукової творчості. Глибоке захоплення музикою було властиве майбутньому вченому з ранніх років життя, і в ній згодом він знаходив стимули для розвитку багатьох наукових ідей.

Розповідаючи про свою родину і своє перше знайомство з музикою, Володимир Іванович писав у липні 1886 р. майбутній дружині: «Моя мати в молодості, володіючи неабиякими музичними здібностями і надзвичайно сильним голосом, хотіла поступити на сцену, але проти цього була її мати. Окрім пансіону, де вона навчалась — вона була декілька років у хорі Балакірева, якого високо ставила» [40, с. 10]. Із спогадів вченого від 18 травня 1943 р.: «Мати дуже музична, з сильним голосом (меццо-сопрано), чудово співала українські пісні, бували вдома і хори. На мене це дуже впливало, хоч я це нічим зовсім не проявляв. Батько страшенно любив українські пісні, і моя мати їх чудово співала. Вечорами в Харкові, у нашому будинку — уп-

равляючого конторою банку, вона влаштовувала хори: розчинялись вікна і лилися гарні українські пісні. У хорі брали участь багато чиновників банку, і в мене збереглася згадка про переписані українські вірші» [31, с. 265].

Красномовні записи у щоденнику Володимира Вернадського за 1877 рік свідчать про його захоплення оперою ще під час навчання у середніх класах петербурзької гімназії: «3 січня — «Гугеноти» в Російській опері, 7 — «Ромео і Джульєтта» в Італійській. Гра і спів були чудові. 8 січня несподівано на концерт у Дворянському зібранні. Гра Галкіна не сподобалась. 15.1 — оцінки за тиждень: 5 — поведінка, 4 — латинь, 3 — латинь і грецька історія. Увечері — в Італійській опері — «Вільгельм Телль». Дуже сподобалось...» [14, с. 32].

У рік закінчення гімназії і вступу до університету, перебуваючи влітку з родиною у дачному передмісті Павловському, В.І. Вернадський відвідував концерти, за його словами «чудові» [40, с. 25]. Тут звучала музика відомих композиторів, диригентів: Йогана Штрауса, Миколи і Антона Рубінштейнів, Петра Чайковського. Під керуванням П. Чайковського у Павловську був виконаний його 1-й концерт для фортепіано з оркестром, який став одним із світових шедеврів музичного мистецтва. Не випадково 12 березня 1963 р. в актовому залі Московського університету при відкритті урочистого засідання, присвяченого 100-річчю від дня народження В.І. Вернадського, прозвучав саме Перший концерт для фортепіано з оркестром П. Чайковського.

Починаючи студентське життя в Петербурзькому університеті, В.І. Вернадський розробив собі життєву програму. Одним із важливих її пунктів був розвиток і удосконалення свого інтелектуального та духовного світу, зокрема, ознайомлення з музикою. По закінченні університету Володимир Іванович потрапив у музичне середовище. Цьому сприяло одруження з Наталією Єгорівною Старицькою. Одна з племінниць матері — Варвара Михайлівна Зарудна — була оперною співачкою, професором Московської консерваторії і дружиною композитора М. Іпполітова-Іванова. Серед близьких Вернадського, які вплинули на форму-

вання його музичних пристрастей і уподобань, була і його племінниця, арфістка Г.С. Короленко. Донька В.І. Вернадського у листі до хранителя кабінету-музею В.І. Вернадського у Москві В.С. Неаполітанської, відповідаючи на запитання про ставлення вченого до музики, згадує: «Яка була музика? Класики. Батько любив Моцарта, Баха, Бетховена, але не знаю, кого особливо. Одного разу якось була з батьком у Мюнхені три дні. Ми увесь час ходили у музеї і були на концерті. Грали, здається, Вагнера, Бетховена і Бартока. Пам'ятаю, що мені сподобався Барток і ми за нього сперечались з батьком. Йому ця нова тональність була чужа» [39, с. 123].

У багатьох листах до дружини Володимир Іванович не раз писав про музику, яку глибоко відчував. У листі з Мюнхена від 28 січня 1889 р.: «Увечері був я в опері. Давали Моцарта «Весілля Фігаро» — переробку з Бомарше. Мені більш до серця його «Севільський цирульник», але усе-таки до цієї п'єси я ставлюся з якоюсь дивною повагою. Понад 100 років тому вона прийшла як раз у свій час. Вона дала поштовх до заворушень, до свободи і тих великих сильних почуттів, які охопили тоді культурне суспільство... Тут все зникло, і від п'єси залишився тільки фарс. Але так і повинно було статися — серед того товариства, де обертався Моцарт... Але тут мені багато що було неприємним, тому що сіль і зміст п'єси зникли і залишився фарс, у деяких місцях з чудовою, сильною музикою» [14, с. 65]. У листі з Гааги від 19 липня 1900 р. вчений ділиться з дружиною своїми враженнями від концерту органної музики: «Учора був на концерті у церкві — деякі речі на мене справили сильне враження, особливо арії Баха (орган зі скрипкою — уперше чув), мені здавалось, що ці звуки проникають у мене глибоко-глибоко, що їм ритмічно відповідають якісь рухи душі і все моє добре, сильне збирається у повні гармонії рухи. Чув знамениту потрібну фугу Баха — красу її усвідомлюю, але вона залишила мене холодним, можливо, наслідок — як мені здалось — сухої гри Коопмана на органі. Я зовсім починаю захоплюватись музикою — хочеться ознайомитись з її теорією та історією» [Архів РАН. - Ф. 518. - Оп. 7. - Спр. 46. - Арк. 32,33]. Цей намір вченого здійснився, ко-

ли у 1903 — 1904 роках він прочитав курс лекцій у Московському університеті з історії наукового світогляду, де чимало уваги приділив музиці, її гармонії і впливу на наукову думку людства.

Через чотири десятиліття, напередодні 1944 року, у листі до онуки В.І. Вернадський висловив жаль, що не отримав спеціальної музичної освіти: «Я мало розуміюся на музиці, але вона мені багато дала... Я пережив не раз, слухаючи музику, глибокий вплив на мою думку. Деякі з основних моїх ідей, як, наприклад, ідея про значення життя в Космосі, стали мені очевидними під час слухання хорошої музики...[31, с. 381]. Як слухач В.І. Вернадський володів великою музичною культурою і тонким смаком, і відсутність музичної освіти була надолужена великим його захопленням музикою протягом всього життя. Цей вид мистецтва для В.І. Вернадського став важливим засобом пізнання світу. Підсумовуючи своє життя у 1944 р., вчений записує: «Мені уявляється музика найглибшим проявом людської свідомості. Музика — це інша мова, мова інтуїції, а не логіки... Досягнення музики відкривають наукові істини, філософські побудови» [14, с. 65].

Зближення В.І. Вернадського і В.Г. Короленка відбулося на Полтавщині під час Першої світової війни [17, 22-24]. У 1918 р. В.І. Вернадський при Полтавському народному природничо-історичному музеї (тепер краєзнавчий музей) заснував Товариство любителів природи, членами якого були: донька письменника Софія Володимирівна Короленко — літератор, згодом засновник і перший директор Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка; його зять, чоловік молодшої доньки Наталії — Костянтин Іванович Ляхович, та сестра дружини Володимира Галактіоновича — Парасковія Семенівна Івановська [17, 20]. Ось як сам Володимир Іванович писав про ті часи: «...Крім середовища музею і ентомологів я обертався у середовищі Короленка...» [5, с. 231].

У цей час родина В.І. Вернадського часто гостювала у письменника в його будиночку по Мало-Садовій, 1 (тепер вулиця Короленка) [17]. Донька В.І. Вернадського — Ніна Володимирівна Вернадська-Толль у листі від 21 липня 1974 р. до храни-

Володимир Короленко з дружиною та дочками, 1904 р. (фото Й.Ц. Хмелевського)

теля кабінету-музею В.І. Вернадського у Москві В.С. Неаполітанської, надісланому з м. Мідлтаун (США), писала: «Володимир Галактіонович Короленко був троюрідним братом мого батька, і він, і його дружина, і його обидві доньки були нам близькими, як близькі друзі й рідні. Ми з батьком часто проводили вечори у Короленків, пам'ятаю їхню їдальню з великим столом і захоплюючі розмови. Він був мені близький як

справжній дядько. Вони усі четверо були чудові люди...» [32].

А ось що запам'ятав син вченого – Георгій Володимирович Вернадський, який у листі до полтавця, письменника і краєзнавця П.П. Ротача 6 червня 1971 р. писав із США: «Я був гімназистом старших класів або студентом університету, декілька раз бував у родині Короленка на вечорах, крім господарів – Короленка, його дружини, 2-х доньок бувало ще декілька чоловік, дружина Короленка завжди розливала чай, завжди були жваві бесіди, душею яких завжди був Володимир Галактіонович» [36]. Але зустрічі відбувалися не лише в родинному колі. 23-річний Георгій Вернадський, який захопився літературною діяльністю, надсилав свої рукописи в редакцію часопису «Русское богатство». Їх було декілька: «Кузьма», «Начало», «Лида в деревне» і «Наташа». Та побачив опублікованим лише останнє оповідання, яке вийшло у першому номері згаданого часопису у 1910 р.

Зять Володимира Короленка
Костянтин Ляхович, 1912 р.

У подальшому зв'язки Георгія Вернадського з В.Г. Короленком не припинялись. Відомо, що один з його листів до батька у Полтаву, датований кінцем зими 1918 року, викликав жваву і цікаву дискусію між В.І. Вернадським та В.Г. Короленком. Живучи у Пермі і працюючи у тамтешньому університеті, Георгій Володимирович у своєму листі звертає увагу на релігійне пожвавлення у цьому російському місті у перший після Жовтневого перевороту рік [5]. Це дуже зацікавило Во-

лодимира Галактіоновича. Як відомо, письменник багато уваги приділяв питанням віри, вивчав історію релігії, збирав бібліотеку релігійної, етнографічної та езотеричної літератури. Для себе питання віри В.Г. Короленко визначив таким чином: «Для мене, як і для Вас, — життя бачиться чимось величезним, таємничим і високим, а відтак, щоби відшукати його закони і сенс, моя уява поривається за межі, окреслені з одного боку народженням, з іншого — смертю. Одним словом — я визнаю початок віри, але я не визнаю і ніколи не визнаю догматизму... На

мою думку, це означає зректися істинного бога, якого я не знаю, але який для мене більше живе в істині, у пізнанні, у совісті, у правді, ніж у кадильному диму й іконах... Крім того, я вважаю, що немає сили без матерії, немає духу без плоті, немає віри без справ» [29, с. 138—140].

«Я не вірю ні в одну з існуючих релігій. Але я прийшов до не порушного переконання, що смерті не існує, що життя не може бути іншим, ніж вічним, що нескінченний прогрес є закон життя, ... що нічого не гине тут, окрім форм, і що думати, що ми помираємо, тому що помирає наша форма, все одно, що думати, що робітник помер тому, що знаряддя його праці зносилися...

У мене в глибині душі є безформна віра у сенс життя й у те,

Діти Володимира Вернадського: Георгій та Ніна у Полтаві, 1909 р. (фото Й.Ц. Хмелевського),

що цей сенс і розумніший, і кращий за ті казки, якими до сих пір намагалося людство тлумачити його собі...» [33].

А ось коментарі В.І. Вернадського щодо віри брата: «В[олодимир] Г[алактіонович] найбільш терпимо ставиться — він вірить у силу релігії, але вважає, що потрібна нова релігія, яка у своїх узагальненнях і космогонії піде далі наукових узагальнень. У церкві, безпосередньо православної, він бачить багато темного і думає, що цей рух може привести до бузувірства, повернення до старого» [5, с. 56].

Цікаво, що В.І. Вернадський не міг погодитись з такою точкою зору. Його дивувало, що В.Г. Короленко та його близькі погоджувались з «ірраціональним боком релігії» [5, с. 56]. З огляду на це, видатний вчений занотував у своєму щоденнику наступне: «Для мене ці питання зараз стоять дуже гостро. Якби я був байдужим у релігійному настрої чи приймав основи християнства, я увійшов би у вільну православну церкву. Але для мене засади її неприпустимі. А разом з тим я вважаю православ'я (вільну церкву) і християнство меншим ворогом культури, ніж соціалізм, що замінює релігію, у тій формі, у якій він охопив маси» [5, с. 56].

Піднята у Полтаві важлива тема, яка обумовлює моральність кожної людини, не втратила свого сенсу навіть після смерті одного з братів. Так, у листі до І.І. Петрункевича 20 квітня 1924 р. В.І. Вернадський, під враженням прочитаної книжки Т.А. Богданович про В.Г. Короленка, яка вийшла в світ у Харкові 1922 року, відзначив: «І ось я його [Короленка] прекрасно розумію, і те, що зараз відчуваю, очевидно, і він відчував у своїх моральних рішеннях, які іншими розглядалися як суспільні чи політичні [рішення]. М[іж] ін[шим], ця книжка цікава тим, що вона характеризує життя К[ороленка] як глибоко релігійної (але не конфесіон[альної]) людини, що, я думаю, правильно. Принцип «мета — виправдовує засоби» — чим жила і живе російська інтелігенція — був для нього завжди неприпустимим» [15, с. 212]. Такою ж ця істина була й для В.І. Вернадського. Таким чином, бачимо, що братів пов'язували не тільки родинні зв'язки, духовно і морально вони теж були дуже близькими.

Володимир Короленко з членами своєї родини, 1921 р. (фото Харлаба)

Про тісні стосунки двох родин — Короленків і Вернадських — свідчить лист Володимира Короленка від 18 березня 1921 р. до їх спільного із В.І. Вернадським знайомого по Шишаках, лікаря і громадського діяча В.І. Яковенка. У ньому Володимир Галактіонович, зокрема, повідомляє: «Днями одержав листівку від Ніни Вернадської по дорозі до Петрограда. Їде туди з батьком і матір'ю. Володимира Івановича запросили туди, і він сподівається налагодити знову наукову діяльність. Це поки удається» [45, с. 223].

В.Г. Короленко гостював у В.І. Вернадського на дачі поблизу Шишак, коли відпочивав у Хатках [17, 31]. Родини обмінювались візитами під час перебування у Криму, адже їхні дачі знаходились поруч, у маєтку Батилиман, розташованому між Ялтою і

Севастополем [13]. У листі до тітки, рідної сестри матері Єлизавети Йосипівни Скуревич, від 24 липня 1915 р. В.Г. Короленко пише: «Соня, вірогідно, тепер вже в Одесі. Її адреса: Хаджибейський лиман, Херсонської губ., дача Вернадських» [34].

У 1942 р. на прохання доньок В.Г. Короленка Софії і Наталії В.І. Вернадський влаштував у дитячий санаторій у Боровому, де жили евакуйовані з Москви академіки, трирічну правнучку письменника Наташу (Тусю). Вчений дуже радів з цього, і у листі до свого сина — Г.В. Вернадського у червні 1942 року писав: «До речі, зараз — як свою родичку — я зміг влаштувати тут правнучку Володимира Галактіоновича — Наталію Короленко-Ляхович (чарівну 3-річну дівчинку)» [16, с. 63]. Родина Короленків була дуже вдячна В.І. Вернадському, С.В. Короленко писала дружині вченого: «Я Вас і Володимира Івановича вважаю найбільш близькими і рідними. Ми з Наталією Володимирівною були у скрутному, важкому становищі, і в цей момент Ваша доброта і співчуття прийшли нам на допомогу» [31, с. 373].

У листі до сина Володимир Іванович написав: «Тут була донька В.Г. Короленка, а маленька його правнучка — єдиний нащадок. Це найближчі мої родичі за Вернадськими» [16, с. 65]. Тому не дивно, що до маленької Тусі В.І. Вернадський дуже прив'язався і був щасливий, що може допомоги дорогій йому родині. Дівчинка нагадувала йому брата-письменника, і він писав його доньці С.В. Короленко: «Тусік — гарна дитина і явно маленька особистість» [31, с. 373]. А у листі до своєї доньки Н.В. Вернадської-Толль він зазначав: «Зустрічі з внучатою племінницею Тусею, що приносять стільки радощів, такі швидкоплинні й короткочасні» [31, с. 381]. Дитина, до якої серцем і розумом прикипів її видатний родич, — це

Правнучка Володимира Короленка — правнучата племінниця Володимира Вернадського — Наталка Ляхович, 1940 р.

полтавка, поетеса Наталія Сергіївна Ляхович. Вона пам'ятає свої зустрічі з В.І. Вернадським у Боровому. Разом з Тусею у Казахстані перебувала її бабуся, молодша дочка В.Г. Короленка Наталія Володимирівна. Її сестра, Софія Володимирівна, директор літературно-меморіального музею В.Г. Короленка у Полтаві, в роки фашистської окупації жила у Свердловську, куди була евакуйована більша частина музею [25].

У той час В.І. Вернадський виявив турботу і про неї. Він звернувся з проханням про допомогу до академіків — президентів АН УРСР О.О. Богомольця і АН СРСР В.Л. Комарова. Так, у листі до О.О. Богомольця від 14.06.1942 р. Володимир Іванович писав: «Як найближчий родич В.Г. Короленка по батькові, я знаю, що вона [Софія Володимирівна, — прим. авт.] зараз недостатньо харчується на картку службовця, яку вона має, але яка її не забезпечує харчуванням. Їй потрібно мати картку робітничу» [21, с. 41].

І у подальшому Володимир Іванович дуже переймався долею Софії Володимирівни. Вони листувалися протягом 1942—1943 років. У листі до С.В. Короленко від 10 квітня 1942 р. В.І. Вернадський зазначав: «Вашого батька я не тільки любив і цінував як письменника, та по моему батькові Ви є найближчими для мене родичами» [15, с. 221]. У листі від 15 квітня 1943 року Володимир Іванович ще раз підкреслює цю думку: «Я дивлюсь на Вас і Вашу сестру як на найближчих людей, тому що Володимир Галактіонович не тільки був моїм рідним по крові, але й дорогим, і близьким духовно» [15, с. 221]. Взагалі ж, цей лист до

Наталія Сергіївна Ляхович під час відпочинку на дачі в с. Глинськ, 1994 р.

Софії Володимирівни дуже цікавий, адже у ньому Володимир Іванович викладає родичці своє бачення питань наукової етики вченого, ставлення до релігії та інших важливих тем. Коли у 1943 р. В.І. Вернадському присудили Державну премію СРСР, то він передав частку преміальних грошей родині Короленка, підтримавши таким чином близьких йому людей у важкі часи (усне повідомлення В.В. Лаврова). У листах до свого сина Георгія у 1944 році він з жалем зазначав, що «нічого не знає про С.В. Короленко і давно не отримував від неї листів» [16].

В.Г. Короленко для В.І. Вернадського був не тільки близьким родичем, а й улюбленим письменником. На підтвердження цього наведемо лише деякі приклади. На одному із засідань студентського науково-літературного товариства, членом якого був В.І. Вернадський, обговорювали новий твір В.Г. Короленка «Сон Макара», який з'явився у березневому номері «Русской мысли» за 1885 р. Він дуже сподобався В.І. Вернадському. Після цього, у перший же вечір знайомства зі своєю майбутньою дружиною — Наталією Старицькою, В.І. Вернадський із захоптом розповідав їй про це. І не дивно, адже цим твором на той час захоплювалось усе прогресивне російське суспільство. Проводжаючи Наталію додому, Володимир Іванович всю дорогу «розповідав їй про автора і про враження, яке на нього справило оповідання його троюрідного брата» [19, с. 38]. В подальшому, у листах до дружини Володимир Іванович звертав її увагу на нові твори В.Г. Короленка. Так, у листі від 5-го лютого 1889 р. з Мюнхена він писав їй: «Почав читати нове оповідання Короленка «Вночі» — із дитячого життя, початок чудовий, і це, здається, дуже гарна річ» [37, с. 257].

Велике враження на В.І. Вернадського, особливо у зв'язку з питанням про смертну кару, справив твір В.Г. Короленка «Побутове явище». Це сприяло тому, що Володимир Іванович, як член Державної Ради, при обговоренні скасування смертного покарання виступив з різким негативним засудженням урядової політики з цього питання [19].

В.І. Вернадський дуже любив і добре знав «Історію мого сучасника» В.Г. Короленка, багато разів при потребі посилався

на неї в деяких своїх творах, особливо у щоденниках та листах. З цього твору В.І. Вернадський отримав і включив до складеної ним «Хронології» відомості про свій рід. У свою чергу, саме у цьому епохальному творі Володимир Галактіонович наводить дуже яскраву характеристику Івана Васильовича Вернадського — свого дядька і батька В.І. Вернадського, називаючи його «єдиною порядною людиною» на всю Росію [3, с. 19].

Відомо, що В.І. Вернадський все своє життя трепетно ставився до книжок, старанно і цілеспрямовано збирав та формуввав власну бібліотеку. До одного з її відділів входили твори видатних вчених, які, на думку Володимира Івановича, справили «вплив на науку та культуру». В зв'язку з цим дуже важливо, що до зазначеного розділу бібліотеки він включив книжки В.Г. Короленка, поставивши їх поряд з працями О. Герцена, В. Гете, А. Міцкевича та Т. Шевченка [41].

Відомо, що В.І. Вернадський переймався популяризацією літератури для народу. У листі від 21 червня 1886 р. до Наталії Єгорівни (на той час — нареченої) він пише про свої переговори з цього питання з П.І. Бірюковим — керівником книговидавництва «Посередник», яке випускало дешеві художні твори. Серед названих — твори В.Г. Короленка. [Архів РАН. - Ф. 518. - Оп. 7. - Спр. 33. - Арк. 23-25]. Пізніше, у листі від 15 липня 1894 р., вчений звертається до дружини з проханням надіслати кілька гарних дешевих видань Толстого, Гаршина, Короленка для свого знайомого — хорвата, який цікавиться російською літературою [Архів РАН. - Ф. 518. - Оп. 7. - Спр. 41. - Арк. 46].

У щоденниковому запису за 1935 р. вчений зазначає: «Деякий час тому прочитав усі спогади В.Г. Короленка (I — IV томи видані родиною. Харків. Видано жахливо і, очевидно, родина очікувала кращого їх розповсюдження. Вочевидь, це пов'язано не із свідомим гальмуванням, а з поганою роботою)» [9, с. 17]. В.І. Вернадський мав на увазі повне посмертне видання творів (1922 — 1929), яке не було завершено. У цих спогадах Володимир Іванович пише і про своє бажання написати про В.Г. Короленка: «Так хочеться написати про Короленка» [9, с. 17, 18]. На жаль, ці наміри не були реалізовані.

У 1935 р., після ознайомлення зі спогадами В.Г. Короленка, вчений писав: «Наскільки мало змінилась ця сторона життя — гноблення. Замість жандармів — ГПУ...— ті ж засоби і ті ж типи. Особливо це відчувається тут, у Ленінграді, як і в старому Петербурзі кор[оленківського] часу» [9, с. 17].

Закінчити цей розділ хочемо думкою В.І. Вернадського, заготовленою ним у Полтаві 2-го липня 1891 р.: «Мені здається, страшенно важливо, щоб ніколи із родин не зникала історія родини. У родин, в яких така історія досить довга, — завжди є велика можливість формування міцних характерів у досягненні традиційної мети. Ближче зв'язок із землею, з історією батьківщини» [35, с. 215].

Здається, краще не скажеш, адже увесь викладений матеріал — це свідчення справедливості думки великого дослідника природи. Історія родин В.І. Вернадського та В.Г. Короленка — це справжній генеалогічний сюрприз України, яскравий приклад того, на яких знакових постатях тримається національна ідентифікація нашої держави.

РОЗДІЛ II

СПОРІДНЕНІСТЬ ПОГЛЯДІВ ТА ВЧИНКІВ

*Вернадський дивиться на життя,
як на справу любові до людей,
до вільного пошуку істини.
Ці прагнення поріднюють
Володимира Івановича з його
троюрідним братом В.Г. Короленком,
з яким у нього є родинна схожість.
Л. С. Берг*

Попередній розділ цієї розвідки показав спільність родоводу двох великих братів. Але слід зазначити, що не тільки це поєднувало їх. У В.І. Вернадського та В.Г. Короленка була духовна спорідненість, яка ґрунтувалася на високій самосвідомості і загальнолюдських цінностях [2, 17, 18, 22, 23]. Її головною компонентою слід вважати те, що обидва брати, за влучним висловом Л.С. Берга, дивились «на життя як на справу любові до людей, до вільного пошуку істини» [31, с. 406]. Цьому принципу В.І. Вернадський та В.Г. Короленко залишалися вірними усе своє життя, незважаючи ні на які його складнощі, пов'язані з ідеологічними та політичними змінами у Російській імперії, а згодом і у СРСР [1, 2, 26, 31]. Тому не дивно, що вони обидва стали уособленням демократично-гуманістичних ідеалів, втіленням кращих чеснот, яких завжди прагнуло досягти прогресивне суспільство. Саме це увічнило їх особистості, зробивши взірцями для фахівців із різних сфер науки.

Спробуємо у стислій формі довести читачеві світоглядну та духовну близькість цих геніїв. Як ми продемонстрували раніше, її витoki слід шукати у родинному середовищі, в якому зростали В.І. Вернадський та В.Г. Короленко, де основними елементами виховання були ліберально-демократичні ідеї. Майбутній вчений зростав в оточенні української культури. Його батько був знайомий з самим Тарасом Григоровичем Шевченком. Шевченко став одним із найулюбленіших поетів Володимира. 2 березня 1892 р. в листі до дружини Вернадський повідомляє про особливе враження від вірша «Минають дні, минають ночі...»: «Він один із найкращих, які мені довелося читати». У 1911 р. учений був членом Комітету з організації шевченківських святкувань у Москві. У домашній бібліотеці Вернадських були як твори самого Кобзаря, так і література з шевченкознавства. Можливо, під впливом цих книжок сімнадцятирічний Володя написав вірш «Украина, родная моя сторона» (1880 р.). Пройде ще 6 років, і з-під пера вченого народиться поема «Всё для Вас» — єдиний художній твір Вернадського, навіяний почуттям до майбутньої дружини.

Геніальні твори першого поета України потужно вплинули і на іншого Володимира. В «Історії мого сучасника» В.Г. Короленко згадує своє юнацьке захоплення творами Шевченка: «Під впливом легенд старого замку й уривчастого читання (в списках) «Гайдамаків» — романтизм старої України увірвався в мою душу, заповонивши її привидами минулого козацького життя»; а також те загальне враження, яке Т.Г.Шевченко справив на молодь того часу: «Чи вірно я передаю його? Гадаю, вірно. Це була любов і захоплення» [26, с. 220; 232]. В тій же автобіографічній повісті Володимир Короленко описує, як в 1880 р. він із іншими політв'язнями відзначав роковини смерті великого українця: «Андрієвський виголосив промову про значення Шевченка, яку ми всі прослухали зі співчутливою увагою. Шевченка знали багато хто, знали навіть ті, хто не розумів української мови...» [26, с. 117].

У записній книжці письменника за грудень 1890 р. знаходимо занотовані Шевченкові вірші: «У гаю, гаю вітру немає...»,

«Не дивуйтеся, дівчата...», «Ой, гоп таки так...», а також уривок із вірша «Не так тії вороги, як добрії люди...».

Епіграфом до оповідання «Судний день» (1889-1890 рр.) В.Г. Короленко узяв слова Кобзаря: «Вогонь погас, а місяць сходить. В яру пасеться вовкулак».

Володимир Галактіонович, де б він не був, так само, як і в юності, відзначав ювілей великого сина України. Так, в газеті «Полтавський день» у грудні 1913 р. поміщено статтю за авторством Короленка «Ювілей поета-селянина» про те, як громадськість Полтави вшанувала Тараса. Письменник називає Шевченка «палаючим маяком, що освітлює величезні простори».

У 1914 р., знаходячись на лікуванні у Франції, Короленко від себе особисто та від своєї родини надіслав до Києва вітальну телеграму: «Просимо передати наше сердечне привітання всім, хто шанує пам'ять великого українського поета».

Але знову повернемося до витоків.

Досить велику роль у формуванні світоглядних засад обох братів відіграли роки студентського життя.

Саме в цей час В.І. Вернадський стає головою нелегальної студентської організації, близької до ідеалів народництва, а згодом і «неблагодійним» [1, 31]. Дещо пізніше, у 80-90 роки ХІХ століття, у нього формуються соціально-етичні погляди, домінантою яких є три постулати, а саме: висока громадянськість, гуманізм, служіння людству [31]. В.І. Вернадський вважав найбільшою цінністю світового виміру вільну людську особистість [1, 31]. «Я впевнений, що все вирішує особистість людини, ... еліта країни, ... у значній мірі її відродження залежить від невідомих нам законів появи видатних особистостей» [44, с. 1].

Дуже близькими до усього зазначеного були й ідеали В.Г. Короленка. У студентські роки майбутній видатний письменник завідує бібліотекою нелегальної літератури у гуртку революційно налаштованої молоді, яка йшла у гущу народу для пропаганди своїх ідей. У подальшому Володимир Галактіонович підтримував найтісніші контакти із членами народницької організації «Земля та Воля». Так само як і В.І. Вернадський, у той час він сповідував радикальні погляди, але обидва вони бу-

Володимир Вернадський та Володимир Короленко – брати по крові та духу ли абсолютними противниками будь-якого терору [1, 28, 29]. «Я не терорист. Пояснюю терор нестерпним урядовим тиском... Знаю, що стали терористами люди, які раніше й не подумували про терор, і вважаю людей, які гинуть тепер на шибеницях, одними з кращих російських людей. Вочевидь, уряд, що викликав проти себе такий відчай і таке самозречення, йде помилковим і згубним шляхом», — так писав Короленко у щоденнику 1881 р. [25, с. 18-19].

Головні засади світогляду В.Г. Короленка сформувалися у 80-90 роки XIX ст. Він стає беззаперечним демократом. Його вирізняли такі риси характеру, як постійне духовне занепокоєння, чесність перед самим собою та оточенням, творча праця на благо народу [26]. Через це Володимир Галактіонович приходить до висновку, що найдорожчою цінністю є людина, її свобода та її щастя на землі [26].

Взагалі ж, духовні світи В.І. Вернадського та В.Г. Короленка вибудовані на гуманному ставленні до людини [3, 31]. Вони перш за все цінували все те, що природа надала людині, захи-

щали її індивідуальність, вважаючи, що саме в цьому цінність кожної особистості [18].

Світогляд двох братів формували й подорожі. Їх було доволі багато: і всередині країни, і за кордоном. Вони давали можливість всотувати все нове, найкраще, а ще аналізувати побачене, порівнювати, аби потім щось із того перенести на вітчизняний ґрунт.

У 1893 році відбулася найграндіозніша подорож в житті Короленка. Подорож ця була до берегів іншого континенту — американського. Для 39-річного письменника вона не носила характеру розважальної туристичної поїздки, не обіцяла безтурботного відпочинку, звільнення від справ, ні, він, безперечно, налаштувався на роботу: «Я числа 19—20 від'їжджаю у справах своєї літературної служби в Америку, місяців на три, а то і на чотири», — повідомляє майстер слова в листі до Г.Н. Гуляєва від 13 червня 1893 р. [42, А-1 №151, с. 7]. Перед цією далекою і довгою поїздкою письменник спішно готував для окремого видання завершальні глави нарису «В голодний рік». Робота затримувала від'їзд, тому Володимиру Галактіоновичу доводилося працювати дуже напружено і вдень, і вночі. Але ось «22 червня 1893 року, на світанку, я завершив свою роботу, поставив останню крапку і відкрив вікно», — так розповідає нам про завершення одного зі своїх найважливіших публіцистичних проєктів сам автор і саме так починається його нарис «В Америку!» з підзаголовком «Враження і замітки російського туриста» [42, А-1 №151, с. 15].

Іван Олексійович Бунін, який вважав Короленка своїм учителем в літературі, одного разу дуже влучно зауважив, що у Володимира Галактіоновича була особлива любов до всього провінційного. Вибір маршруту із Європи у США підтверджує цю думку. Короленко їде в Америку не звичним великим європейським шляхом, ні, він подорожує манівцями. Дійсно, Гельсінкі — Стокгольм — Мальме — Копенгаген (в Копенгагені була запланована зупинка для зустрічі із відомим критиком Брандесом). Потім через всю Данію до Німецького моря, через море — в Лондон.

З Лондона мандрівники — В.Г. Короленко та його супутник журналіст С.Д. Протопопов — переїхали в Ліверпуль, де благополучно погрузилися на корабель «Уранія». Каютка № 19, їхнє тимчасове помешкання, була найдешевшою з першокласних, невеликою, тримісною (з нашими героями їхав ще один пасажир — діловий американець, що побував в Європі і повертався назад). Короленко нарікає на те, що Сергій Дмитрович придбав квитки в 1-й клас, йому здається, що в 2-му класі товариство було б простіше й цікавіше, в останньому він упевнений. 9 днів шляху пройшли у боротьбі з морською хворобою, писанням детальних листів рідним на бланках «Уранії», спостереженнями (який же письменник без цього!) за діями екіпажу, за поведінкою пасажирів. Коли посилювалася хитавиця, навіть чоловіків водили по-під руки, коли хитавиця стихала, в 1-му класі затівалися якісь ігри, а емігранти на нижній палубі під звуки гармоні танцювали вальси і польки.

Америка вразила своєю глобальністю, метушнею, строкатістю, швидкістю. Під кінець ХІХ століття Короленко лякається усіх цих процесів, всього того, що несе вразливій людині цивілізація, технократична революція. Письменник почуває себе пригніченим. Іноді йому здається, що усе це не закінчиться добром, «що повинна статися небувала грандіозна катастрофа» [42, А-1 №151, с. 136]. Дійсно, що буде, якщо цей океан людей прийде в стихійний рух, потяги з гуркотом спрямуються на потяги. Навіть страшно уявити, адже це буде нове вавилонське стовпотворіння! Проте поступово таке відчуття у майстра слова почало проходити. В усій багатолюдності і оснащеності усім найсучаснішим і найпрогресивнішим почала вгадуватися якась логіка, якийсь порядок. У незавершеному оповіданні «Софрон Іванович» є така сцена: автор їде на виставку від центру Чикаго поїздом, а поруч, на лавці, поряд з ним сидить дівчинка років 5 у світлій бідній сукенці з букетиком в руці, без дорослих і речей. Пасажири виходять і заходять, дівчинка продовжує сидіти. І автор, і інші дорослі звернули увагу на незвичайну пасажирку. Її стали розпитувати — вона охоче відповідала. Як виявилось, дівчинка гостювала у тітки, котра посадила її на потяг і довірила

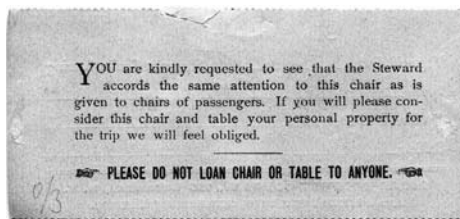
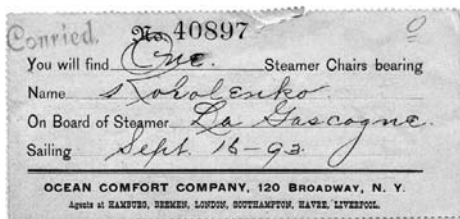
незнайомому людському потоку. Дівчинка їде додому, до матері. Коли будинки за вікном потягу стали нижчі, а вулиці ширші, до дівчинки підійшов кондуктор, запитав у неї про щось. Вона упевнено відповіла, тоді кондуктор, узявши її на руки, виніс з вагону і поставив на панель. Ще раз запитав про щось, вона упевнено хитнула головою, показала на якийсь будинок вгорі і пішла до нього. Кондуктор повернувся назад, до вагона, але ще декілька хвилин і він, і усі пасажири спостерігали за ситцевою сукнею дівчинки, що мелькала по вулиці. Увесь залізничний рух був паралізований. Потяги, які прибували, вимушено зупинялися, чекаючи своєї черги. Автор уявив собі, що «через це маленьке створіння зупинився тепер рух десятків тисяч людей від одного краю величезного міста до іншого» [42, А-1 №151, с. 136]. І як не дивно, ніхто при цьому не ремствує, не обурюється. Але ось назустріч дівчинці йде жінка, ймовірно, це її мати. Тоді кондуктор подає сигнал, потяг рушає, рух відновлений, і знову сотні тисяч людей їдуть у своїх справах. Ця картинка з американського життя справила на Володимира Галактіоновича надзвичайно відрядне враження. Він переконався в розумності руху людської стихії, повірив в те, що «особистість губиться тут значно менше, ніж у будь-якому нашому натовпі» [42, А-1 № 151, с. 137].

Навіть зараз, в ХХІ столітті, існує думка, що неможливо зрозуміти ні наш світ, ні наше повсякденне життя, ні наше майбутнє без відвідування Сполучених Штатів Америки. Це відвідування нібито змінює масштаби сприйняття світу. Цікаво, чи поділяв би В.Г. Короленко таку думку? Як би там не було, його подорож по США буде дуже насиченою. Письменник спочатку відвідає Нью-Йорк, Ніагару — «видовище, що дійсно, вражає і єдине у світі» [42, А-1 №1264, с. 104], потім Чикаго, де проходить Всесвітня промислова виставка, не уникне і карколомної екскурсії на бійні Чикаго, найбільші у світі (довго після цього не зможе їсти м'яса), а ще численні картинні галереї, бібліотеки, будинок американських жінок-просвітительок, навіть ігорні будинки! Письменникові все цікаво. Наприкінці американського вояжу буде ознайомлення із єврейською колонією у Вуд-

байні (штат Нью-Джерсі), де він проживе 2 дні. У середній частині маршруту письменник відмовиться від поїздки у Сан-Франциско — туди Сергій Дмитрович Протопопов поїде сам і, таким чином, їхні шляхи в Америці розійдуться. Володимир Галактіонович далі освоюватиме американські простори самотійно. На цю обставину він не скаржиться, єдине, що погано, він не знає англійської, і це його страшенно пригнічує. У Європі було набагато простіше: німецька і французька у нього робочі. Не знає, але швидко схоплює: в листах додому раз у раз мелькають: «cow-boy», «stock yard», «office», «"business"», «no letters» тощо. Ці вкраплення свідчать про те, що, проживи Короленко ще трохи в англомовному середовищі, додав би собі в обійму до вже вище названих двох, а ще російської і польської, також і англійську — був надзвичайно талановитий в освоєнні нового мову. Додому письменник привіз переконливу стопку місцевих газет з підкресленнями і позначками, що теж свідчить про успішне просування в іноземній лінгвістиці. Враження від побаченого щедро виливаються на папір: «Сьогодні ми весь день ходили по Нью-Йорку і частково — Брукліну, бачили найбільший у світі міст, що сполучає ці два міста, милувалися ще раз статуєю Свободи, в руку якої можна входити по сходах..., проїхалися немало і в омнібусах, і по залізницях, прокладених над вулицями. Їдеш вниз, а над головою йдуть потяги» [42, А-1 №1264, с. 96]. Короленко констатує, що Нью-Йорк не схожий на жодне місто, яке він і його супутник бачили досі. Архітектура нібито нагадує англосаксонську, але тут вона «неначе вирвалася на простір» [42, А-1 №1264, с. 96]. Неважко уявити собі, як уразили письменника побачені тут численні ансамблі з будинків в 15, 16, навіть 17 поверхів, в порівнянні з якими 5- і 6-поверхові здаються «невеликими халупами» [42, А-1 №1264, с. 96]. Звичайно, найбільше Короленка цікавить людина, її доля в цій молодій супердержаві. Хвилює його і становище корінного народу — індіанців, а також емігрантів з інших країн: євреїв, росіян, поляків, латишів. Головним підсумком американської подорожі стала, безумовно, повість «Без язика», опублікована в «Русском богатстве» в 1895 р. Ідея повісті — не уникати трудно-

щів, а боротися за своє щастя на батьківщині, боротися стійко, віддано, пліч-о-пліч із співвітчизниками, що і робив усе своє свідоме життя автор. А ось як скромно, побіжно про цей діамант у творчій спадщині говорить сам класик в листі «голубоньці Дуні» від 15/27 серпня 1893 р.: «Нарешті — я до половини написав невелике оповідання про пригоди поляка в Америці, — так, дрібничка, а все-таки — нічого» [42, А-1 №1264, с. 109]. Американській темі також присвячені нариси «Фабрика Смерті», «На Ніагарі», «Росіяни на Чикагському перехресті» (опубліковані в т. XVIII Повного посмертного зібрання творів В.Г. Короленка). Нариси «В Америку!» залишилися незавершеними. Автор мав намір дати в них повну картину своєї подорожі, але, відчуваючи, що цензура усього цього не пропустить, перервав свою роботу. Із США була привезена велика світлина Ніагарського водоспаду, яка зайняла своє почесне місце у вітальні нижгородського будинку, а потім в усіх вітальнях тих будинків, де доводилося жити короленківській сім'ї. Зараз вона привертає увагу усіх відвідувачів музею В.Г. Короленка в Полтаві.

Будь-яка подорож прекрасна ще і тим, що завершується поверненням додому, до рідного вогнища, де на тебе чекають рідні і люблячі люди. 4/16 вересня 1893 р. Короленко, залишивши супутника С.Д. Протопопова продовжувати свою подорож ще і відвідуванням Куби й Мексики, зійшов на пароплав, що йде з Нью-Йорка в Європу. Він сам був здивований тій незвичайній радості, котра виникла тоді, коли останній (один з двох) вузлик опинився на палубі поряд зі своїм хазяїном. У фондовій колекції короленківського музею зберігається квитанція на отримання крісла на палубі пароплава «Ля Гасконь» №40897. Можна уявити, з якою цікавістю роздивлялися цей документ усі домочадці, особливо доньки. Цікаво розглянути його і зараз. Текст свідчить: «Ви знайдете один пароплавний стілець, відмічений ім'ям Короленка на борту пароплава «Ля Гасконь», вересня 16-93, що відходить. Суспільство «Океанський комфорт» 120 Бродвей Н.Й. Агенство в Гамбурзі, Бремені, Лондоні, Соутгемптоні, Гаврі, Ліверпулі» [42]. Квитанція вкладена у елегантний маленький конвертик з назвою товариства і написом: «Пред'явіть

Квитанція на пароплав «Ля Гасконь» (передня і зворотня сторони, друкується вперше) цю квитанцію палубному стюардові пароплава для отримання вашого стільця». Квитанція друкарська, з вписаним чорнилом прізвищем і назвою пароплава.

Після повернення Америка ще довго не відпускала Володимира Галактіоновича. Після появи у пресі його американських нарисів добре знайомі, ледь знайомі і зовсім незнайомі люди (не забуваймо, що йдеться про час, в якому були відсутні радіо, телебачення, інтернет) зверталися до майстра слова з різноманітними запитаннями, прагнучи втамувати свою цікавість стосовно екзотичного для наших співвітчизників краю. Такий собі Неклетаєв зробив конкретний запит про можливість свого працевлаштування там, і Короленко, не шкодуючи свого дорогоцінного часу, детально відповідає (у листі від 1 липня 1895 року), прояснюючи усі нюанси: «Я був в Америці тільки раз і дуже недовго, країну майже зовсім не знаю і ділових зв'язків не маю. В той час, коли я там був (під час виставки), мені доводилося зустрічати співвітчизників, які самі сильно потерпали і втрачали роботу внаслідок кризи і скорочення робіт майже в усіх галузях» [33, № 1739]. Але тут же рекомендує звернутися до Дементьєва (котрий писав статті у «Віснику Європи»), який в США «влаштувався добре», повідомляє його адресу з вказівкою, що на конверті слід додати російською: «Півн. Сполуч. Штати Америки» [33, № 1739]. Також Володимир Галактіонович радить після приїзду звернутися в російський промисловий магазин Погоських, які «не відмовляться дати якісь вказівки» [33, № 1739]. Паралельно з усіма цими потрібними і точними відомостями письменник умовляє свого кореспондента подумати гарненько, перш ніж їхати, і все-таки пам'ятати, що в Америці влаштуватися нелегко і що здебільшого російські люди до неї

звикнути не можуть [33, № 1739]. У листі до Е.Л. Улановської (соратниці по якутському заслання) ця думка звучить ще конкретніше: «Відчуваю, що, згадавши про свою подорож до Америки, викликаю у Вас, мешканців Вілюйських наслегів, мимовільну заздрість і мимовільні питання: що ж там, цікаво, добре, чудово. Детальні відповіді сподіваюся надіслати у вигляді копій зі своїх статей, а поки що коротко: цікаво, це правда. Добре? Так, добре — для американців. І все ж таки, якби мені особисто запропонували жити в Америці — або в Якутській області (зрозуміло, з правом пристойного пересування) — і чи повірите Ви, що я найімовірніше — вибрав би останнє. Погано російській людині на чужині, і, мабуть, найгірше в Америці. Хороша-то вона хороша і похвального багато, та не по-нашому все. Ось чому там російська людина сумує більше, ніж де б то не було, у тому числі і така російська людина, яка знавала Якутську область» [29, с. 210].

Потім будуть ще численні подорожі до Німеччини, Франції, Румунії — і лейтмотивом висновок, що характеризує Короленка як відданого патріота своєї батьківщини: «Бог з ними, Європами й Америками. Нехай собі квітнуть на здоров'я, а у нас краще! Коли ми їхали на початку, все відмічали, що краще у інших народів. А тепер все шукаємо, що краще у нас. І багато у нас краще. Краще нашої людини, їй же Богу, немає людини на світі. І за що її, бідну, тримають у чорному тілі!» [29, с. 197].

Вперше за кордоном Володимир Вернадський побував в одинадцятирічному віці. Після смерті зведеного брата Миколи батько, щоб якось розрадити тяжкий моральний стан, вирішив поїхати усією родиною за кордон. У щоденнику Володі читаємо: «Їдемо ми розважитися від горя, що спостигло нас. Так! Важко людині переносити горе!...». Далі в щоденнику є дивні роздуми з цього приводу: «Так, є дві речі, які нелегко пережити: горе від втрати близьких і горе від втрати вітчизни» [14, с. 28]. Подорож за кордон була втечею від спільного горя. Відень, Прага, Грац, Венеція, Мілан, Турин, Шамони, Монблан, Дрезден, Женева та інші міста, в яких довго родина не затримувалась. У Венеції залишилась в пам'яті головна міська площа

Святого Марка з бронзовою квадригою та голуби, яких цікаво було годувати. Діти — Володя із сестрами Катериною і Ольгою — годинами сиділи на вікнах готелю, спостерігаючи життя голубих каналів з гондолами, що пливли по них. У Дрездені найбільше враження справила картинна галерея, окремі полотна якої залишились у пам'яті надовго. У Шамонах Володя захопився збиранням блискучих камінців — кристалів кварцу та гірського кришталю. Це було перше його знайомство з майбутньою спеціальністю. Після закінчення Петербурзького університету В.І. Вернадський мав численні закордонні наукові відрядження, під час яких працював у різних навчальних закладах, лабораторіях, бібліотеках, музеях, був учасником з'їздів, конгресів, конференцій, експедицій, геологічних екскурсій. Майже щорічними науковими відрядженнями за кордон В.І. Вернадський компенсував відсутність в Росії нормальних умов для дослідницької роботи. Географія перебування вченого за кордоном надзвичайно багата. Це майже 50 міст різних країн Європи, частину з яких він відвідав навіть декілька разів [40].

Працюючи хранителем Мінералогічного кабінету університету, В.І. Вернадський виїхав на три роки для стажування з кристалографії і мінералогії — спочатку до Мюнхена, де з червня 1888 по березень 1889 року працював у професора Мюнхенського університету, «короля кристалографії» Генріха Пауля Грота. По закінченні літнього семестру в університеті здійснив турне по Європі, початковим пунктом якого було місто Зальцбург (Австрія). Тоді ж, з метою геологічних екскурсій, відвідав міста Інсбрук, Цюрих, Берн, Женеvu, Париж, Лондон, Брюссель (частину подорожі здійснив з близьким другом Андрієм Красновим). 30 серпня 1888 р. був у Лондоні на сесії Міжнародного Геологічного Конгресу, а з 7 вересня по 1 жовтня знаходився на конференції Британської асоціації наук, яка проходила у мальовничому містечку Бат, розташованому в передмісті Лондона (разом з ним були його друзі по «братству» Сергій Ольденбург і Андрій Краснов). В.І. Вернадський серед учасників конференції виявився наймолодшим, але його ерудиція й знання іноземних мов сприяли тому, що він був обраний членом-кореспон-

дентом Британської асоціації наук. Тільки 6 жовтня він знову повернувся до Мюнхена. З березня 1889 р. продовжив стажування у французьких вчених: геолога Фердинанда Фуке — професора найпрестижнішого навчального закладу Франції Коледж де Франс, і у Анрі Луї Ле-Шательє — хіміка, фізика, професора Паризької Вищої гірничої школи. Останній, за словами В.І. Вернадського, вплинув на все його подальше наукове життя: Володимир Іванович був обраний членом Французького мінералогічного товариства і його наукові статті почали друкуватися в «Докладах Паризької академії наук». Під час його перебування в Парижі у червні 1891 р. урочисто відкрилась Всесвітня виставка, присвячена 100-річчю Великої французької революції. За доручення В.В. Докучаєва В.І. Вернадський був на виставці довіреною особою видатного ґрунтознавця і мав право безоплатного її відвідування в будь-який час, чим і користувався, оглянувши багато колекцій. Пізніше В.І. Вернадський неодноразово повертався до Франції. Тривалий час, з липня 1922 р. до січня 1926 р., читав лекції в Сорбонні, працював у Музеї природничої історії, Радієвому інституті М. Кюрі, Національній бібліотеці над книгою «La geochemie». Взагалі, Франція відіграла особливу роль у його житті. Тут ним були написані найважливіші наукові та філософські праці, які заклали основу біо-ноосферного розуміння цивілізаційного процесу. Володимира Івановича надзвичайно захоплював Париж. У листі до дружини він відзначав: «Мені увесь час все життя здається сном. Близкучі вулиці Парижа — рух, гомін, величні і прекрасні будинки — мирне, спокійне, розмірене життя — невже це не фантастично». У 1926 р., повертаючись з тривалого відрядження, Вернадські потрапили на весілля дочки Ніни, яка в цей час жила у Празі.

До Франції В.І. Вернадський ще неодноразово повертався у 1932, 1933, 1935, 1936 роках.

Остання подорож В.І. Вернадського за кордон відбулася у серпні 1936 р. Тоді вчений виїхав на три місяці, один з яких був присвячений лікуванню в Карлсбаді (Карлові Вари), інші пройшли в бібліотеках Парижа і Лондона. У Парижі В.І. Вернадський мав зустріч з французькими вченими: однокурсником

і близьким другом, геологом, письменником, професором Сорбонни Валеріаном Агафоновим, завдяки якому отримав перший грант Фонду Розенталя на дослідження живої речовини; і математиком, філософом Едуардом Леруа. Повертаючись з Парижа до дочки в Прагу через Німеччину, В. І. Вернадський відвідав музей Йоганна Вольфганга фон Гете у Веймарі. Слід зазначити, що вчений завжди відчував у великому поеті і натуралісті близьку за духом людину, для якої художня і наукова творчість були нероздільними, складали дві сторони одного й того ж процесу — пізнання природи. У власній бібліотеці В.І. Вернадського зберігалось близько 60 томів творів Гете і праць про нього, виданих у різних країнах світу, і близько десятка різних видань улюбленого твору — «Фауста». Цікаво, що і у бібліотеці В.Г. Короленка був цей класичний твір, а більш сучасне видання донька письменника Софія Володимирівна подарувала своїй хрещениці Тетянці Александровській із дарчим написом. Зараз ця книга зберігається у фондах короленківського музею в Полтаві.

У Празі Володимир Іванович і Наталія Єгорівна знову зустрілися з дочкою Ніною і онукою Тетяною, навіть не здогадуючись, що це була їх остання зустріч.

Перша і остання подорож В.І. Вернадського до Нового Світу відбулась влітку 1913 р., коли вчений у складі російської делегації брав участь у роботі XXIII сесії Міжнародного Геологічного Конгресу, що проходив у місті Торонто (Канада). Серед 467 учасників сесії з 49 країн світу десять були делегатами з Росії. Окрім учнів Володимира Івановича, відомих вже на той час вчених — геолога, біогеохіміка Я.В. Самойлова, геолога і петрографа Ф.Ю. Левінсона-Лессінга, виїздив і 22-річний племінник дружини В.І. Вернадського Марк Любошинський (Маркуша). 12 (25) липня 1913 р. учасники конгресу виїхали з портового міста Ліверпуль на пароплаві «Принцеса Єлизавета». Деталі подорожі В.І. Вернадський описує у своїх листах до дружини Наталії Єгорівни та дітей — сина Георгія та доньки Ніни.

Тривала подорож через Атлантичний океан до канадського міста Квебек мала зупинку поблизу острова Ньюфаундленд. До

В.І. Вернадський (праворуч) на палубі пароплаву на шляху до Америки. 1913 р.

Квебеку, який В.І. Вернадський назвав оригінальним і гарним містом, прибули 1 серпня і того ж дня виїхали до Монреалю. У маленькому містечку Кінгстон вченого вразив університет, при якому працювала гірничо-шахтова школа Онтаріо — головного рудного району Канади. За словами В.І. Вернадського, тут його вразила кількість вищих навчальних закладів та їх різноманітні форми, що сприяло вільній та творчій роботі науковців. [10, с. 133]. Поблизу Кінгстона увагу В.І. Вернадського привернули кам'яні скали, відшліфовані кригою, які нагадали йому — в більш грандіозному масштабі — скелясті місця Київщини, «але в озерний період, там пережитий» [10, с. 135].

У Торонто на одному із засідань В.І. Вернадського було обрано віце-президентом сесії, присвяченої питанням докембрія і магматизму. Як завжди, враження Володимира Івановича відобразилися у його листах. З Торонто він писав: «Під час таких міжнародних з'їздів особливо піднімається відчуття «свого», хочеться двинути те, що розпочато і задумано» [10, с. 142]. З Кобальта: «Тут вражає енергія досягнення своєї мети. Та нова тех-

ніка — американська техніка — яка так багато дала людству, має і свій тяжкий бік. Тут ми бачимо його скрізь. Гарна країна спотворена. Ліси випалені, частина країни — на десятки верст — перетворена в пустелю: рослинність отруєна і випалена, і все задля однієї мети — швидкого видобування нікелю» [10, с.143].

З листа до доньки з Тіагамі: «Сьогодні останній день екскурсії. Завтра ми їдемо до Сполучених Штатів. Ці дні були дуже цікаві, нас повезли по досить важкій дорозі на головне родовище золота... Ми спустились у шахту і знайшли тут дивне місце — стіну, покриту золотом, жильним і самородним... Цікаве видовище являє собою це входження в цивілізацію. З одного боку, перед людиною, яка входить у недоторканий ліс, біжить звір, гинуть дерева, недоторкана природа втрачає свою похмуру красу, але з іншого боку, область, що пропадала для людини, стала джерелом її сили і багатства»; і далі: «Піднімається нова, багата країна, з величезним майбутнім. Скрізь віра в це майбутнє». Тут же зазначає: «Проїжджаючи по новій дорозі, скрізь бачиш безжалісне знищення недоторканої природи... Тут усе просякнута кров'ю, сповнене людських страждань, жорстокостей. Серед них пробивається окреме життя, окремі великі ідеї... Колишні раси стерті, і Новий Світ зайнятий нащадками Старого» [10, с. 146-148].

Після закінчення роботи Конгресу у серпні 1913 р. В.І. Вернадський зі своїми супутниками переїхав до Сполучених Штатів. У листі до дружини: «Чикаго перше велике американське місто, яке я бачив. Здається, це 3-є чи 4-е місто за величиною у світі. Багато що мене вражає в ньому; вулиця біля озера Мічіган з її великими хмарочосами для мене зовсім нове видовище. У тій частині Michigan avenue, яка виходить на велике Мічіганське озеро, велике, як море, берег протилежний, якого не видно, а на горизонті видно пароплави, хмарочоси у 21 поверх, з великою колонадою унизу, дуже гарні. Вражає банківський квартал з великими палацами-банками. Враження, що банки тут храми, силу банків у цьому Новому Світі відчуваєш яскравіше, ніж у Старому. Це всі відкриття» [10, с. 149 — 150]. У листі до сина: «...Дивно, скільки я виніс для себе нового у науковому

розумінні — з цієї подорожі... Повертаюсь з новими планами, думками, що стосуються і наукової роботи, і наукової організації. Хочеться тільки, щоб було для цього достатньо волі...» [14, с. 110]. Саме місто справило на вченого приємне враження: «Вашингтон — красиве і дуже приємне місто — далеко від гучного, брудного, далекого нам Чикаго. Вчора після музею ми пішли в Капітолій і потрапили на засідання Сенату і Конгресу без усякої поліції — вільно скрізь!.. Не знаю, як передати те велике почуття образи, яке відчуваєш, коли згадуєш російські порядки» [10, с. 155]. Це місто, за словами В.І. Вернадського, є центром наукового життя Сполучених Штатів, «саме тут відчувається та сила розумової роботи, яка складає запоруку майбутнього розвитку людства» [10, с. 156-157]. Знайомство з науковою роботою лабораторій змусило вченого переглянути свою наукову діяльність. Про це він писав дружині: «Я відчуваю, що я давно, з молодих років, став на той шлях, який зараз стає пануючим. Багато з того, що мною було зрозуміло, тепер сприймається оточуючими, як нове, поза моєї роботи — дуже багато до цього часу не усвідомлено».

Останнім містом перебування В.І. Вернадського в США був Нью-Йорк, де він відвідав, за його словами, «чудовий природничо-історичний музей, який може конкурувати з європейськими». У м. Дувр В.І. Вернадський ознайомився з приватною мінералогічною колекцією Конфільда. У листі до племінниці Г.С. Короленко вчений захоплено писав: «У мене зараз стільки планів, бажань і нових розумінь, що мені здається, немовби я помолодшав душею. Повертаюсь, повний думок, намірів — повертаюсь, наче молода людина. Мені навіть дивно це в мої роки».

29 серпня (11 вересня) В.І. Вернадський повернувся на французькому пароплаві «France», що їхав маршрутом з Нью-Йорка в Гавр. Тоді ж відвідав Париж, Мюнхен і з Берліна виїхав до Петербурга.

Віртуальне повернення до США В.І. Вернадський здійснив у 1920 р., коли, після важкої хвороби (черевного тифу) пережив, за його словами, «картину мого майбутнього життя до смерті». Це відбулось під час перебування В.І. Вернадського в Криму в

Горній Щілині (Горная Щель) у маєтку Михайла Олексійовича і Софії Марківни Бакуніних (уроджена Любошинська, племінниця дружини вченого). Тут, перебуваючи на грані буття і небуття, у німічному стані, у напівзабутті, він пережив духовний переворот. Тоді, як згадує вчений у своєму щоденнику, «я не тільки мислив і не тільки складав картини і події, я більш того, бачив їх» [3, с. 60]. У цьому стані, як згадує Володимир Іванович, «на березі Атлантики в одному з південних штатів США було створено великий інститут з вивчення живої речовини» [3, с. 61]. Вчений нібито керував інститутом протягом 20 років, а згодом відійшов від справ і оселився неподалік.

У реальному житті бажання виїхати до США виникло у В.І. Вернадського у 1943 р., коли після смерті дружини – Наталії Єгорівни, він залишився самотнім і прагнув з'єднатися з родинами сина і доньки, які жили в Америці. Можливо, тоді він згадав про лист Ніни з Нью-Хейвена, датований 20 лютого 1939 р. В ньому вона писала батьку: «Загалом я з першої хвилини відчуваю себе в Америці як вдома, тут чудовий простір, і простота, і свобода. Нарешті я вирвалась з ненависної Європи, а тут справжня країна. Хочу тут залишитись назавжди» [Архів РАН. - Ф. 518. - Оп. 3. - Спр. 300. - Арк. 10 зв.]. Бажання Ніни Володимирівни здійснилось, у США вона прожила до кінця свого життя. Володимир Іванович залишився на батьківщині.

Всі ми є продуктом родини, народу, ландшафту. Короленко ніколи не цурався свого коріння, свого походження, а, навпаки, завжди пам'ятав, принагідно підкреслюючи цю обставину. Так, у листі до матері та сестер від 11 січня 1880 р. із заслання 26-річний Володимир пише: «Багато зальотних птахів із нашої братії налетіло в Починки. Є і земляк – хохол з Київської губернії...» [42, А-1 №417, с. 92].

Сам письменник українською мовою вільно не володів, принаймні в тій мірі, аби писати нею свої твори (його рідною мовою була польська, від матері), а ось своїй старшій доньці, яка народилася і виросла в Росії (Нижньому Новгороді та С. Петербурзі) настійно радить вивчати українську мову. Яким чином? А ось яким: Софія у 1904–1905 рр. працює помічницею вчитель-

ки у с. Дьомки Пирятинського повіту Полтавської губернії, і саме туди летять листи від батька: «вивчай малоросійську мову»; «яка у вас сторожиха? Ось і повчись у неї малоросійській мові»; «познайомся поближче зі своїм дідом і бабою (вірогідно, кватирними господарями — прим. авт.). Від них повчишся малоросійської мови» [33, № 1028].

Вернадського теж надзвичайно хвилювало мовне питання. Так, у Мілані ще зовсім юний Володимир Вернадський з газети Петра Лаврова «Вперёд» дізнався, що в Росії виданий циркуляр про заборону друкувати книги й газети українською мовою. Згадуючи той день, хлопець ділиться своїми думками з цього приводу: «Це справило величезне враження на батька, і розмови, з цим пов'язані, сильно на мене тоді подіяли. Батько розповідав історію України зовсім не так, як її викладали в гімназії. Він часто згадував, що Петербург побудували на кістках українців (будували Петербург козаки з полків Івана Мазепи). Повернувшись до Петербурга, я постарався ознайомитись із українською літературою. У бібліотеці батька знайшов розрізнені номери «Основи» та інші українські видання. Добував українські книги у букіністів, дещо отримував з-за кордону. Детально розпитував батька про Шевченка, Куліша, Максимовича, Квітку-Основ'яненка, котрих він особисто знав, а також про Кирило-Мефодіївське братство, про Костомарова тощо».

На духовний розвиток В.І. Вернадського найсильніший вплив справили ідеї Л.М. Толстого [1, 31]. На В.Г. Короленка теж. В листі до доньки Софії від 02.11.1904 р. письменник сповіщає: «Одночасно з цим листом надсилаю тобі Толстого — педагогічні статті. Там є глава про методи навчання грамоті, та й взагалі ти знайдеш там немало для себе цікавого...» [33, № 1028]. Також його «найвищими авторитетами» були В.Г. Бєлінський та М.О. Добролюбов [26]. Все це ще раз переконливо свідчить про те, що для Володимира Івановича та Володимира Галактіоновича головними ідейними постулатами слід вважати демократію та гуманізм.

Змолоду В.І. Вернадський та В.Г. Короленко вважали себе нерозривною часточкою свого народу. Дуже яскраво це прояви-

лось під час допомоги нужденним співвітчизникам, перш за все — під час масового голоду в Росії у 1891-1892 рр. У цей час за ініціатииви В.І. Вернадського було створено комітет допомоги голодуючим у Тамбовській губернії. Члени цього комітету разом з Володимиром Івановичем відкрили 119 їдалень на 5700 людей [39]. У цей же самий період В.Г. Короленко ініціював відкриття Нижегородського губернського благодійного комітету [18] і особисто організував допомогу голодуючим у двох повітах Нижегородської губернії, відкривши у 22 селищах 60 громадських їдалень [18]. Величезною за обсягом врятованих була діяльність В.Г. Короленка під час голоду в Україні у 1920-1921 рр. [30, 44].

Ще з юності як В.І. Вернадський, так і В.Г. Короленко виявили зацікавленість соціалістичним вченням [1, 26, 31], але ідей марксизму вони не сприйняли. У зв'язку з цим дуже знаковим було їх ставлення до жовтневого перевороту 1917 р. — воно було беззаперечно негативним. В.І. Вернадський вбачав у ньому руйнівну, а не розбудовчу силу, назвавши «небувалою в історії катастрофою» [31]. Особливо красномовно про це свідчать його щоденникові записи, особливо зроблені у жовтні-листопаді 1917 р. У них Вернадський називав шлях, обраний В.І. Леніним, безглуздом, кривавим, варварським і жорстоким. На думку Володимира Івановича, у країні розгорається трагедія світового рівня. «І в цьому відчуваєш себе безсилою пилинкою» [5, с. 13-14]. Вчений повністю засуджував червоний терор. При цьому він закликав не до помсти, а до морального відродження. Вже з 1920 р. лейтмотивом його діяльності стало правило: не відрізняти, де червоні і білі, а допомагати усім [31]. У цьому повністю проявляється демократичний дух В.І. Вернадського, який усе своє життя свідомо та цілеспрямовано підкреслював: «...Стояв — і стою — на боці пригнічених народних мас» [8]. Це дало йому змогу передбачити розвал СРСР, адже вчений попереджав: коли трішки послабиться терор та вбивства, тоді «проявиться справжній зміст російського життя. Не знаю, чи не розвалиться тоді Росія і, зокрема, чи не відійде у нове Україна, національна самосвідомість у якій за ці роки робить великі успіхи» [44, с. 1]. Таке враження, що мова йшла про наш час.

Усе викладене абсолютно збігається із позицією В.Г. Короленка. Він не тільки подумки не сприйняв жовтневий переворот, а й публічно виступив проти нього [30, 44]. Так, у жовтні 1917 р. Володимир Галактіонович написав статтю «Торжество переможців», у якій дав найнегативнішу оцінку цієї події, виголошуючи, що він не визнає нової влади й благає її зупинити свої криваві дії. «Ви торжествуєте перемогу, але ця перемога згубна для тієї частини народу, що перемогла разом з вами, згубна, можливо, й для всього російського народу в цілому... Влада, заснована на помилковій ідеї, приречена на загибель від власного свавілля», — так сміливо і далекоглядно звертався до нових представників влади В.Г. Короленко. При цьому він проявив себе як справжній трибун та провидець. Ця стаття після передруку в грудні 1917 р. в газеті «Русские Ведомости» (№ 265) відразу ж була заборонена більшовиками.

Влітку 1919 року, даючи інтерв'ю кореспонденту Російського телеграфного агентства, Володимир Галактіонович стверджував: «Основна помилка радянської влади — це спроба запровадити соціалізм без свободи. На мій погляд, соціалізм прийде разом із свободою або не прийде зовсім» [30, с. 58].

В.І. Вернадський вбачав розвиток Росії лише в розбудові правової держави на підвалинах демократичного устрою [1, 3, 31]. Те ж саме сповідував і В.Г. Короленко. З огляду на це зазначимо, що як В.І. Вернадський, так і В.Г. Короленко не лише декларували свої гуманістичні погляди, а й підтверджували їх своїми громадянськими вчинками. Перш за все вони були пов'язані з правозахисною діяльністю вченого і письменника.

Про єдність поглядів троюрідних братів свідчить такий факт: у 1908 р. велика група відомих політичних і громадських діячів, представників науки і культури звернулася до російської громадськості із закликом розгорнути боротьбу проти урядового терору, заборонити смертну кару та з цією метою створити «Всеросійську лігу боротьби проти смертної кари імені Л.М. Толстого». Серед тих, хто підписався, — В.Г. Короленко і В.І. Вернадський [31].

В.І. Вернадський відомий також як захисник студентства, активний борець проти смертних покарань та єврейських погромів [1, 3, 31]. Таку ж активну життєву позицію в цих питаннях займав і В.Г. Короленко, адже метою його письменницької діяльності було постійне втручання в життя суспільства. Саме Володимир Галактіонович першим у судочинстві тогочасної Росії у своїй судовій промові використав термін «гласність». Без його уваги не залишалось жодної більш-менш резонансної події із захисту прав нездолених верств населення, як до 1917 року, так і після [44].

Полтавці стверджували, що їм поталанило, адже у їх місті живе праведник. На підтвердження цього наведемо цитату із записничка Володимира Галактіоновича: «На мене особисто вже давно лягла своєрідна тяжка повинність. Ще в часи самодержавства кожного разу, коли в місті чи губернії траплялися ті чи інші експеси влади (на зразок Сорочинської трагедії), до мене йшли й вимагали втручання преси. Це стало звичкою, тепер до мене раз у раз звертаються з такими самими скаргами й вимогами». На очах Володимира Галактіоновича дерлися до влади — то захоплюючи її, то відступаючи — різні партії та режими. Сповідуючи різні ідеологічні програми, вони, проте, були абсолютно тотожними у жорстокості до людей. При цьому В.Г. Короленко робив усе, що від нього залежало, намагаючись врятувати будь-яке людське життя від свавілля чи то німецької, чи гетьманської, чи денікінської, чи повстанської, чи більшовицької чи будь-якої іншої влади. Він рятував приречених на смерть своїх співвітчизників, незважаючи на їх національне походження, віросповідання, політичні уподобання.

Позбавлений можливості відкрито висловлювати свою думку на сторінках преси, як він звик це робити протягом усього свого свідомого життя, Володимир Галактіонович тим не менш бив в усі дзвони: звертався письмово, телеграмами й по телефону безпосередньо до керівників різного рівня: наркома освіти Радянської Росії А.В. Луначарського, голови Всеукревкому Г.І. Петровського, голови Раднаркому і наркому зовнішніх справ УРСР Х.Г. Раковського, голови губернської ЧК А.І. Фре-

гера та багатьох-багатьох інших владних персон. Цих людей він знав особисто, сподівався на їхню совість, порядність, здатність зрозуміти й виправити свої помилки. У зверненнях викладав конкретні прізвища, обставини, причини арештів, відкриваючи очі тодішнім керманичам на те, що лінія партії порушує права людини й насамперед найсвятіше головне її право — право на життя. Йому хотілось довести до сильних світу думку про те, що держава — це не каральна машина для знищення своїх опонентів, адже, на його думку, «боротися потрібно з умовами ладу, а не з людьми». Він ходив, як на роботу, у ЧК й подібні їй інстанції та доводив, переконував, благав, умовляв не карати людей без слідства та суду. Він захищав навіть тих, кому явно не симпатизував або й просто засуджував (спекулянтів, мародерів тощо), без огляду на національну і релігійну приналежність, виходячи із єдиної для нього прийнятої аксіоми: ніхто не владен позбавляти людину життя. «Якщо потрібно — нехай судять», — говорив письменник-гуманіст[30].

Останнє клопотання за арештованого на адресу голови губернської ЧК А.І. Фрегера було подане вже тяжко хворим В.Г. Короленком за 9 днів до власної смерті.

Слід зазначити, що після 1917 року ні В.І. Вернадський, ні В.Г. Короленко не увійшли до жодної з партій. Вони, на відміну від багатьох своїх колег, ніде і ніколи не виступали із вихваляннями правлячої партії, не перейшли на казенне утримання, не дивлячись на те, що влада дуже цього хотіла. «Я... не перейду на казенне утримання. Краще помру», — сміливо проголосив владі В.Г. Короленко [46, с. 24]. Взагалі ж, громадянська мужність — одна з найголовніших рис обох героїв нашої розвідки. Недарма ж оточення В.І. Вернадського називало його лицарем без страху та докору, який нічого не боїться. На підтвердження цього наведемо лише декілька красномовних фактів. Один із них — захист співробітників Полтавського краєзнавчого музею у березні 1926 р. від арештів і фізичного знищення [17, 20]. А чого варта боротьба Володимира Івановича за людей, яких він знав, у яких вірив, у часи сталінського лихоліття під час Великого Терору.

У той кривавий час В.І. Вернадський намагався захистити таких вчених, як В.В. Аршинов, В.М. Бенешевич, А.К. Болдирєв, Б.К. Бруновський, В.А. Зільбермінц, Б.Л. Личков, М.М. Лузін, О.М. Сіморін, Д.І. Шаховський, не побоявшись написати листи до Л.П. Берії, В.М. Молотова, А.Я. Вишинського, М.І. Калініна [8-9]. Читаючи згадані листи, дивуєшся громадянській мужності В.І. Вернадського, тому що він навіть не замислюється про небезпеку, яку міг накликати на себе.

Духовні світи В.І. Вернадського та В.Г. Короленка об'єднує і їх цілеспрямована діяльність на просвітницькій та освітній нивах.

В.І. Вернадський завжди підкреслював необхідність збільшення кількості просвітницьких закладів, зокрема, народних шкіл та бібліотек [1-3, 31]. Він навіть склав перелік книжок, які обов'язково слід було розповсюджувати серед населення для підвищення його грамотності та культури [3]. У подальшому, будучи членом цілої низки освітніх товариств, Володимир Іванович всіляко намагався допомогти їм підбіркою необхідної фахової літератури, складанням каталогів тощо. В цьому він вбачав один із шляхів покращення рівня інтелектуального розвитку суспільства [18].

Такої ж думки був і його троюрідний брат — В.Г. Короленко. У багатьох містах, де мешкав Володимир Галактіонович, він організовував народні читання та лекції просвітницького характеру, а на сторінках періодичної преси висвітлював проведення цих заходів. В.Г. Короленко, так само як і В.І. Вернадський, складав списки кращих книг за жанрами, які були б доступні найширшим верствам населення тогочасної Росії [18]. Відомо, що саме Володимир Галактіонович залучив письменників О. Ульянова, О. Панова та К. Дерунова до добору книжок для народних читань, організації читацьких вечорів та просвітницьких заходів [18]. Тому не дивно, що його, як і В.І. Вернадського, було обрано до великої низки всіляких товариств із розповсюдження знань, у багатьох із них він був навіть почесним головою.

Обидва брати розуміли значення сили знань для перебудови суспільства, роль книги у зростанні рівня духовної культури. І

В.Г. Короленко, і В.І. Вернадський були засновниками та організаторами багатьох бібліотек. Зазначимо лише те, що В.Г. Короленко був одним із найактивніших розбудовників Полтавської суспільної бібліотеки — сучасної головної книго-

Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І.П. Котляревського

збірні нашого краю — Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І.П. Котляревського. Натомість, В.І. Вернадський — фундатор найвідомішої у нашій державі скарбниці духовної культури — бібліотеки Української Академії Наук, нинішньої Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Він ще у 1918 р. очолив «Комісію з вироблення законопроекту про Національну бібліотеку Української Держави».

Цікаво й те, що В.І. Вернадський та В.Г. Короленко — цілеспрямовані противники дискримінації жінок щодо отримання ними вищої освіти [1, 2, 18, 31]. В цьому напрямку просвітницької роботи вони мають безліч публічних промов, виступів та статей, які привернули до себе увагу прогресивних діячів тогочасного російського суспільства, і, таким чином, посприяли організації Вищих жіночих курсів у Москві.

Взагалі, як В.І. Вернадський, так і В.Г. Короленко не виправдовували будь-яку дискримінацію людини не тільки в себе на батьківщині, а й будь-де у світі. Так, у спогадах академіка М.Г. Холодного читаємо: «Мені пам'ятна розповідь Володи-

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

мира Івановича про поїздку до США і те обурення, з яким він говорив про політику расової дискримінації по відношенню до негрів, про ту неповагу до людської гідності, жертвою якої стала більша частина населення цієї передової країни» [31, с. 411].

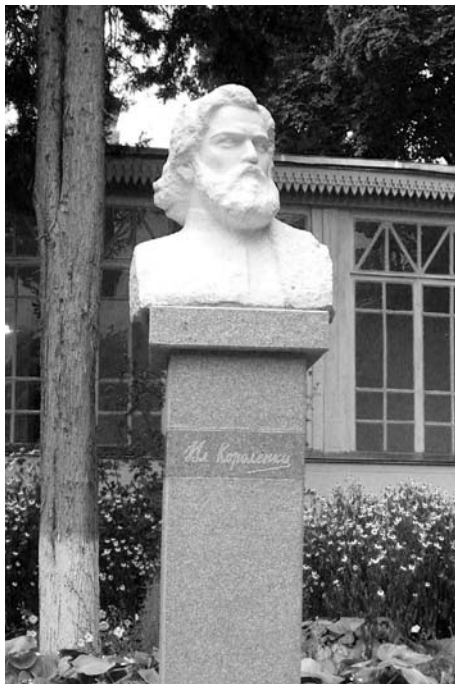
Основною світоглядною засадою В.І. Вернадського та В.Г. Короленка є ідея гуманізму [1-3, 18, 31]. Перш за все це стосується поглядів на проблему, яка і у третьому тисячолітті гостро пронизує життя багатьох країн світу, серед яких значиться як Росія, так і Україна. Йдеться про становище дітей-сиріт і безпритульних. В.І. Вернадський став опікуватись цією проблемою ще з 1889 року. На його погляд, у проблемах безпритульних та покинутих дітей винне суспільство, відсутність бажання і волі у можновладців вирішити на належному рівні долю таких дітей. Особливо активну діяльність з цього питання Володимир Іванович проводив у

період 1914–1915 рр. Згодом він навіть виступив на засіданні Державної Думи Росії (1916 р.), де з усією притаманною йому прямою та правдивістю доповів про цю наболілу проблему [1, 31].

Для В.Г. Короленка доля дітей-сиріт стає частиною письменницького кредо. Саме Володимир Галактіонович, як ніхто інший, реалістично змалював її у таких своїх творах, як «У поганому товаристві» (1885 р.), «У голодний рік» (1892-1893 рр.), «Історія мого сучасника» (1906-1921 рр.). Вони набули всесвітнього розголосу, стали хрестоматійними поза часом та кордонами. Тому не дивно, що В.Г. Короленка вважають одним із співтворців соціальної педагогіки, адже він не тільки влучно змальовував зазначені проблеми, а й цілеспрямовано діяв у царині їх практичного вирішення, особливо у Лізі порятунку дітей на Полтавщині [18].

Ця громадська добродійна організація була створена у жовтні 1918 р. Повідомлення про це навіть опублікувала газета «Правда» 18 січня 1919 р. А вже 8 березня того ж року у газеті «Известия Полтавского Совета Рабочих Депутатов» з'являється відкритий лист В.Г. Короленка як Почесного голови Ліги порятунку дітей. В ньому Володимир Галактіонович викладає завдання Ліги, її перші кроки по спасінню дітей від смертності, акцентує увагу на тому, що існування Ліги «є одним з проблісків любові та людяності, конче потрібних серед міжусобиць, серед пожеж і пострілів, серед несамоовитості й ворожнечі, що затопили від краю до краю велику країну, яка переживає страшну кризу» [42]. Саме така справа любові й людяності була начертана ним на прапорі Ліги порятунку дітей.

У підпорядкуванні Ліги було 19 дитячих будинків, притулок-ясла для дітей віком до чотирьох років, молочна кухня «Крапля молока» для грудних малят на 150 чоловік, будинок малюка на 30 місць, трудова колонія для підлітків у Трибах, майстерня з ремонту й пошиття одягу та майстерня з виготовлення іграшок, конюшня, ферма, городи, які забезпечували дітей свіжими овочами та ягодами [42].

Вшанування Володимира Короленка та Володимира Вернадського –
пам'ятники у Полтаві

За роки свого існування у важкі часи соціальних та політичних потрясінь ця добродійна організація прихистила близько 70 тисяч дітей!

Таким чином, бачимо, що В.І. Вернадський та В.Г. Короленко – носії високих моральних цінностей. Їх духовна спадщина актуальна й дотепер, адже допомагає зрозуміти гуманітарний потенціал людини. На прикладі їхніх благородних вчинків слід виховувати молодь, для неї ці великі просвітителі повинні стати взірцем.

Крім цього, слід наголосити на тому, що історія як наука – якщо вона правдива й об'єктивна – має здатність збільшувати або зменшувати постаті минулого. В.І. Вернадський та В.Г. Короленко, безперечно, ті постаті, які з часом лише зростають, розмовляючи з онуками й правнуками нашими чесною й зрозумілою мовою. Тож частіше прислухаймося до неї.

Література

1. Аксенов Г.П. Вернадский. — М.: Молод. гвардия, 2001. — 484 с.
2. Баландин Р. Отсвет личности // Природа. — 1987. — № 3. — С. 125-128.
3. Баландин Р. Поиски истины: Жизнь и творчество В.И. Вернадского. — М.: Дет. лит., 1983. — 320 с.
4. Вернадский В.И. Дневники. Июль 1941 — август 1943 / Сост. В.П. Волков. — М.: РОССПЭН, 2010. — 542 с.
5. Вернадский В.И. Дневники 1917–1921. Октябрь 1917 — январь 1920 / Сост. М.Ю. Сорокина, С.Н. Киржаев, А.В. Мемелов и др. — К.: Наук. думка, 1994. — 270 с.
6. Вернадский В.И. Дневники 1917–1921. Январь 1920 — март 1921 / Сост. С.Н. Киржаев, А.В. Мемелов, В.С. Неаполитанская и др. — К.: Наук. думка, 1997. — 326 с.
7. Вернадский В.И. Дневники: Март 1921 — август 1925. — М.: Наука, 1998. — 214 с.
8. Вернадский В.И. Дневники: 1926-1934. — М.: Наука, 2001. — 456 с.
9. Вернадский В.И. Дневники: 1935-1941; в 2-х т. / Сост. В.П. Волков. — М.: Наука, 2006. — Т. 1: 1935-1938. — 444 с.
10. Вернадский В.И. Письма Н.Е. Вернадской / Отв. ред. Б.В. Левшин. — М.: Наука, 1988. — 1909-1940 / Сост. Н.Ф. Филиппова, В.С. Чесноков. — 2007. — 299 с.
11. Вернадский В.И. [Польский вопрос и русское общество] // Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т.1, кн. 2: Володимир Іванович Вернадський. Вибрані праці / Уклад.: О.С. Онищенко, В.М. Даниленко, Л.А. Дубровіна [та ін.]. — К., 2011. — С. 209-217.
12. Вернадський В.І. Із спогадів. Перший рік Української академії (1918–1919) // Наука і культура. Україна. — Вип. 22. — К.: Знання, 1988. — С. 39–64.
13. В.И. Вернадский и Крым: люди, места, события... / Н.В. Багров, В.Г. Ена, В.В. Лавров и др. — К.: Лыбидь, 2004. — 312 с.
14. В.И. Вернадский: Фотоальбом / Сост. В.С. Неаполитанская. — М.: Планета, 1988. — 240 с.
15. В.И. Вернадский «Я верю в силу свободной мысли...» (Письма И.И. Петрункевичу. Публ. комм. И.И. Мочалова) // Новый мир. — 1989. — № 12. — С. 204–221.
16. В.И. Вернадский «Я смотрю вперёд очень оптимистично...» (Письма к сыну и дочери): [1942 г.] // Вопр. истории естествознан. и техн. — 1993. — № 4. — С. 56–67.

17. В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / Уклад. Самородов В.М., Кигим С.Л. / Наук. ред. К.М. Ситник. — Полтава: Полтав. літератор, 2008. — 260 с.
18. Гнізділова О. Паралельні світи В.І. Вернадського та В.Г. Короленка // VI Короленківські читання: Зб. наук. пр. — Полтава: ПДПУ, 2007. — С. 54-60.
19. Гумилевский Л.И. Вернадский. — 3-е изд. — М.: Молод. гвардия, 1988. — 255 с.
20. Документи з історії Центрального пролетарського музею Полтавщини: Зб. док. / Упоряд. О.Б. Супруненко. — Полтава, 1993. — 137 с.
21. Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского. Письма украинским академикам Н.П. Василенко и А.А. Богомольцу / Сост., подгот. текста, прим. С.Н. Киржаева и В.А. Толстова. — К., 1991. — 46 с.
22. Кигим С., Самородов В., Ольховська Л. Вернадський та В.Г. Короленко: спільність генетична і духовна // VII Короленківські читання: Зб. наук. пр. — Полтава: ПДПУ, 2009. — С. 27-34.
23. Кигим С., Самородов В., Ольховська Л. Володимир Вернадський та Володимир Короленко — брати по крові та духу // Вечірня Полтава. — 2009. — 3 червня. — С. 6.
24. Кигим С.Л., Ольховська Л.В., Батуринець Р.В. Родинні зв'язки Вернадських і Короленків // Наук.-пед. спадщина академіка В.І. Вернадського як планетарне явище: Матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. — Полтава: АСМІ, 2001. — С. 50-53.
25. Кондрашова Г.З., Козлова Л.И., Ольховская Л.В. Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленко: Путеводитель. Изд. 2-е. — Х.: Прапор, 1987. — 101 с.
26. Короленко В.Г. История моего современника. — М.: Худ. лит., 1948. — 651 с.
27. Короленко В.Г. О военном положении в Польше // Киевские отклики. — 1905. — 2 ноября. — С. 4.
28. Короленко В.Г. Собр. соч. в 10-ти т. — Т. 2. Повести и рассказы. — М.: Худ. лит., 1954.
29. Короленко В.Г. Собр. соч. в 10-ти т. — Том 10. Письма. 1879—1921. — М.: Худ. лит., 1956. — 717 с.
30. Короленко В.Г. «... Что написано — неопровержимо» — «Що написано — неспростовне». — К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. — 468 с.
31. Мочалов И.И. Владимир Иванович Вернадский (1863—1945). — М.: Наука, 1982. — 488 с.

32. Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею. — Спр. № 01—73. — Арк. 1.
33. Науковий архів ПЛММК. — № 55/788.
34. Науковий архів ПЛММК. — № 2266/4871.
35. «Основою жизни — искание истины» / Публ., предисл. и примеч. И.И. Мочалова. Вступит. слово Б.С. Соколова // Новый мир. — 1988. — №3. — С. 202-233.
36. Особистий архів П.П. Ротача м. Полтава.
37. Письма Н.Е. Вернадской (1886-1889) / Сост. Н.В. Филиппова. — М., 1988. — 304 с.
38. Письма Н.Е. Вернадской. 1901-1908 / Сост. Н.В. Филиппова, отв. ред. Б.В. Левшин. — М. : Наука, 2003. — 295 с.
39. Прометей: Историко-биограф. альманах "Жизнь замечательных людей". — Т. 15 / Сост. Г. Аксенов; науч. ред. И.И. Мочалов. — М.: Молодая гвардия, 1988. — 353 с.
40. Страницы автобиографии В.И. Вернадского / Сост. Н.В. Филиппова. — М. : Наука, 1981. — 349 с.
41. Сытник К.М. Стойко С.М., Апанович Е.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К.: Наук. думка, 1984. — 236 с.
42. Фонди ПЛММК. — А — 3. 573.
43. Хурса В. Вернадський у Шишаках: історико-краєзнавчі нариси, дослідження. — Полтава-Шишаки: РВ ЦКП Екотур. — Полтав. літератор, 2008. — 239 с.
44. Царство моих идей ещё впереди // Комсомольская правда. — 1993. — 12 марта. — С. 1.
45. Яковенко М. М. Владимир Иванович Яковенко. — М. : Рос. общество медиков-литераторов, 1994. — 232 с.

ЗМІСТ

Переднє слово.	
Благословенно будь споріднення і перегукування душ!	3
Розділ І. У славетній долі поєдналися	5
Розділ ІІ. Спорідненість поглядів та вчинків	40
Література	68

Наукове видання

В. М. Самородов,
С. Л. Кигим,
Л. В. Ольховська

**В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ
ТА
В. Г. КОРОЛЕНКО:
У ПОЄДНАННІ ДОЛЬ
І ПОГЛЯДІВ**

українською мовою

За загальною редакцією
В. М. Самородова

Підписано до друку 07.09.2018 р.

Папір крейдований. Формат 64х90/16. Друк офсетний.

Ум-друк. арк. 4,65. Обл.-вид. арк. 4,4. Зам. 98. Тираж 300.

Видавець та виготовлювач ФОП Говоров С. В., м. Полтава, вул. Небесної Сотні, 13

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ПЛ №28 від 23.03.2009 р.

ISBN 978-966-2764-23-9

У другому, доповненому та уточненому, виданні книги (1-ше вийшло у 2013 р.) викладено відомості про спільність родоводу всесвітньо відомих особистостей: натураліста Володимира Івановича Вернадського (1863-1945) та письменника Володимира Галактіоновича Короленка (1853-1921). Наведено нові, раніше не відомі факти родинних стосунків троюрідних братів, проаналізовано спорідненість їх поглядів та вчинків.

Видання випущено в рамках заходів Міської програми охорони культурної спадщини та збереження історичного середовища міста Полтави на 2018 рік.

Видання присвячене 155-річчю від дня народження В. І. Вернадського та 165-річчю від дня народження В. Г. Короленка й адресоване історикам науки, музейникам, краєзнавцям.